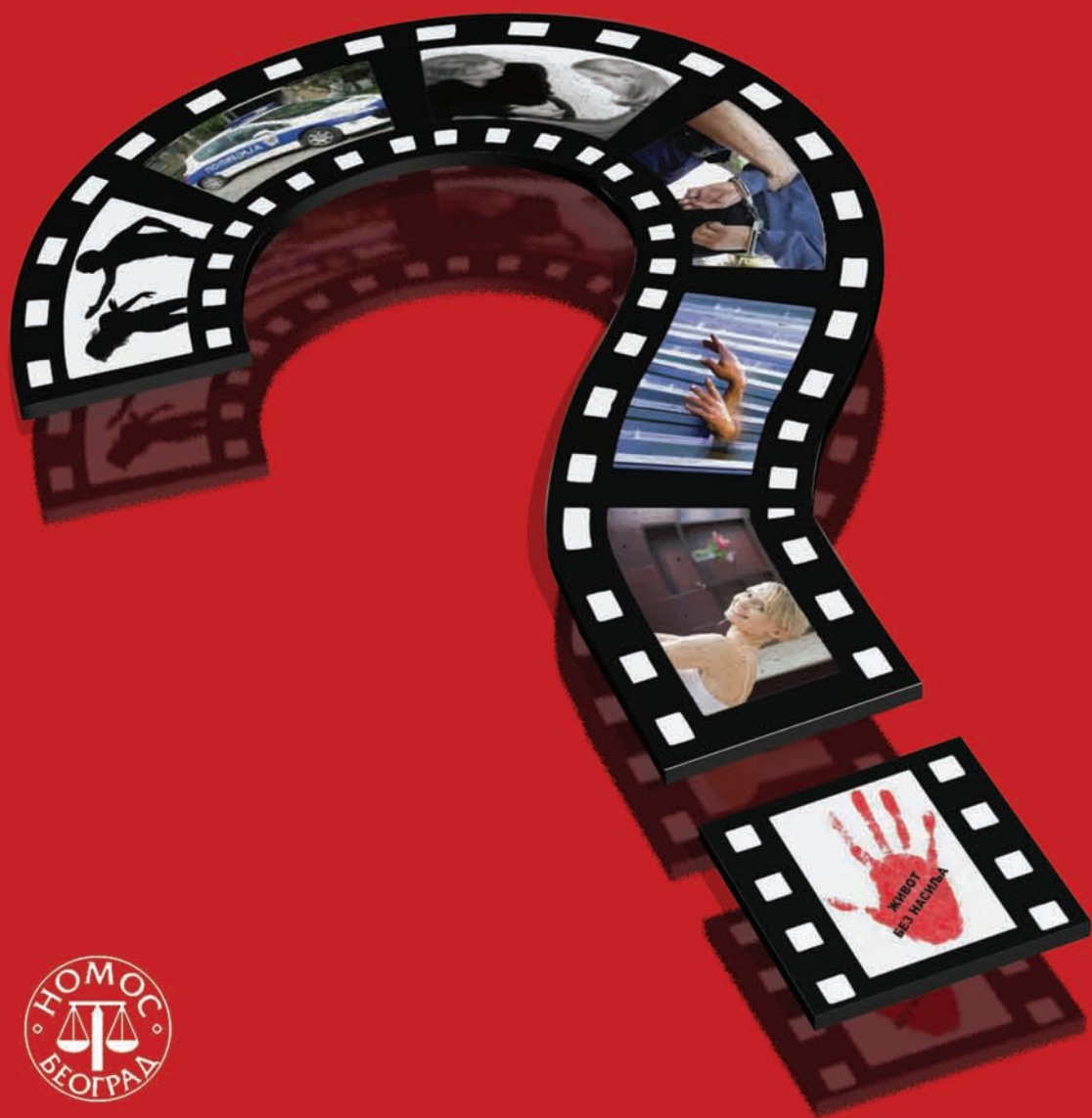

Александра Спасојевић

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

*Мултисекторска сарадња и
поступак доказивања*

Садржај

ПРЕДГОВОР	XIV
УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	1

Део I

ПОЈАМ, ФАКТОРИ И ВРСТЕ НАСИЉА

1. ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСИЉА.....	11
2. ФАКТОРИ НАСТАНКА НАСИЛНОГ ПОНАШАЊА	13
3. ВРСТЕ НАСИЉА	21

Део II

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

1. ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	25
2. ПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	28
2.1. Појам „оштећени” (жртва) кривичног дела	36
2.2. Мере заштите од насиља у породици	38
3. ОБЛИЦИ И ВРСТЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	39
3.1. Облици насиља у породици.....	39
3.2. Врсте насиља у породици	42
3.2.1. Трансгенерацијско насиље у породици	42
3.2.2. Партнерско насиље	46
3.2.2.1. Партнерско насиље над женама	46
4. ДИНАМИКА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	53

Део III

КРИМИНАЛИСТИЧКА АНАЛИЗА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. ЗНАЧАЈ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ АНАЛИЗЕ ЗА ПОСТУПАК ДОКАЗИВАЊА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	61
2. КАРАКТЕРИСТИКЕ НАЧИНА ИЗВРШЕЊА.....	63

3. ПРОФИЛ УЧИНИОЦА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	68
4. ПРОФИЛ ЖРТВЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	72
5. ТРЕНДОВИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	76

Део IV

МУЛТИСЕКТОРСКА САРАДЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. МУЛТИСЕКТОРСКИ ПРИСТУП У СУПРОТСТАВЉАЊУ НАСИЉУ У ПОРОДИЦИ.....	81
2. ПРИНЦИПИ И СТАНДАРДИ МУЛТИСЕКТОРСКЕ САРАДЊЕ	84
2.1. Принципи мултисекторске сарадње.....	84
2.2. Стандарди мултисекторске сарадње.....	85
3. ПРАВНИ ОКВИР МУЛТИСЕКТОРСКЕ САРАДЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	87
4. МОДЕЛИ МУЛТИСЕКТОРСКЕ САРАДЊЕ У ДОКАЗИВАЊУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	90
4.1. Поступање полиције у случајевима насиља у породици	90
4.1.1. Поступање полиције у случајевима пријаве насиља у породици од стране жртве телефонским позивом.....	93
4.1.2. Обезбеђивање материјалних доказа	100
4.1.2.1. Увиђај	101
4.1.3. Обезбеђивање личних доказа – форензички интервју и испитивање.....	108
4.1.3.1. Општи принципи и стандарди форензичког интервјуисања и испитивања	109
4.1.3.2. Форензички интервју са жртвом насиља у породици	116
4.1.3.3. Форензички интервју/испитивање учиниоца насиља у породици	120
4.1.3.4. Форензички интервју са сведоком насиља у породици....	129
4.1.4. Сарадња полиције са другим институцијама	133
4.1.5. Улога полиције у спровођењу мера заштите од насиља у породици	133
4.2. Поступање Центра за социјални рад у случајевима насиља у породици	135
4.3. Поступање јавног тужилаштва у случајевима насиља у породици	142
4.3.1. Одлагање кривичног гоњења у случајевима насиља у породици	146
5. ПОСЛЕДИЦЕ НАСИЉА НАД ЖЕНАМА И СЕКУНДАРНА ВИКТИМИЗАЦИЈА.....	149
6. ПРОГНОЗА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ.....	153
7. ЕТИЧКИ СТАНДАРДИ.....	159

Део V**АНАЛИЗА ПРАКСЕ ДРУГИХ ДРЖАВА
У МУЛТИСЕКТОРСКОЈ САРАДЊИ**

1. ВЕЛИКА БРИТАНИЈА.....	168
2. СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ.....	174
3. АУСТРИЈА.....	177
4. ХРВАТСКА.....	180

Део VI**МОДЕЛИ МУЛТИСЕКТОРСКЕ САРАДЊЕ
У ПРАКСИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

1. КРИВИЧНО ДЕЛО НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ - ОД ПРИЈАВЕ ДО СУДСКЕ ОДЛУКЕ	185
2. АНАЛИЗА МУЛТИСЕКТОРСКЕ САРАДЊЕ - СТУДИЈА СЛУЧАЈА.....	188
3. МЕТОДОЛОГИЈА И РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	193
4. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА	208
5. ЗАКЉУЧЦИ ИСТРАЖИВАЊА.....	219
6. ПРОБЛЕМИ И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ МУЛТИСЕКТОРСКЕ САРАДЊЕ И ПОСТУПКА ДОКАЗИВАЊА.....	221

Abstract

VIOLENCE AGAINST WOMEN MULTISECTORAL COOPERATION AND PROVING PROCEDURE.....	229
РЕГИСТАР ПОЈМОВА.....	231
БИБЛИОГРАФИЈА.....	239

1. ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Како смо већ истакли, постоје различите врсте и облици насиља. Насиље може бити усмерено према лицима или стварима.⁶² Према основној подели насиља СЗО (Слика 5), насиље у породици је врста интерперсоналног насиља, другим речима насиље усмерено према лицима. Међународне организације су се годинама уназад бавиле начинима препознавања и дефинисања, како узрока, тако и фактора и начина испољавања насиља у породици и у складу са тим прописивали и усвајали различите конвенције и препоруке.

Према Пекињској декларацији и Платформи за акцију из 1995. године,⁶³ **насиље у породици** се дефинише као „било који чин насиља базираног на различитости полова који резултира или би могао да резултира у физичкој, сексуалној или психолошкој штети и патњи жена, укључујући претње таквим чином, принудом или самовољним лишавањем слободе, у јавном и приватном животу“ (члан 1). Језгро усвојене платформе за акцију чинила је дефинисана претпоставка и циљ којем треба да теже владе свих земаља: насиље над женама је повреда основних права човека и препрека за успех у постизању циљева равноправности, развоја и мира.

Комитет министара Савета Европе је 2002. године усвојио Препоруке за заштиту жена од насиља (Recommendation Rec. 2002/5 of the Committee of Ministers), чија је сврха доношења била, дефинисање мера за смањење свих облика физичког и психичког насиља, а нарочито насиља којим се угрожава сексуални интегритет жене. Осим облика насиља предвиђених у Декларацији о елиминацији насиља над женама, као посебно важно за превенцију истакнуто је и насиље којим се угрожавају људска права жена у ситуацијама оружаног сукоба, нарочито када се узимају као таоци, затим принудно премештање, систематско силовање, сексуално ропство, принудна трудноћа и трговина с циљем сексуалне и економске експлоатације, уз констатацију да насиље није ограничено само на њих.⁶⁴

У домаћој литератури, насиље у породици се најчешће дефинише кроз радњу кривичног дела, међутим, према В. Николић-Ристановић, **насиље у породици** је континуирана примена физичке и психичке силе, уз угрожавање и повређивање домена сигурности и односа поверења и испољавање контроле и моћи над чланом породице, без обзира да ли је у важећем законодавству предвиђено као кривично дело и да ли је извршилац насиља пријављен органима гоњења.⁶⁵

Насиље у породици има своје специфичности, од корена настанка, које носи из давног времена патријархата, преко начина испољавања и одржавања до данашњих дана. У прилог томе довољно говори чињеница да је оно по-

62 Лазаревић, Љ. (1981). Кривично право. Посебни део. Београд, стр. 26.

63 Преузето из: „Пекињска декларација и Платформа за акцију”. Четврта светска конференција о женама, 15. септембар 1995, стр. 124-126.

64 Ђурђевић, З. (2014). Кривична дела убиства. Op.cit., стр. 80.

65 Константиновић-Вилић, С. Николић-Ристановић, В. (2003). Криминологија. Правни факултет у Нишу, стр. 128.

стојало хиљадама година уназад, а да је тек средином 20. века почела иницијатива за његову кривичноправну инкриминацију.

Упоредне анализе закона и стратегија који се баве насиљем у породици отворили су могућност да се увиди и процени на који начин треба прићи овом проблему у Србији. Дугогодишњим настојањем невладиних организација да проблем породичног насиља учине друштвено видљивијим, у Србији је започет процес изградње правних механизма за спречавање и сузбијање породичног насиља. Први корак је учињен 2002. године када је насиље у породици, инкриминисано као посебно кривично дело,⁶⁶ (члан 118а Кривичног законика⁶⁷).

Како смо већ истакли, насиље у породици је **универзална друштвена појава**. Насиље над другим лицима је било забрањено и раније, а и сада је забрањено Уставом Републике Србије, као највишим правним актом. Инкриминисање насиља у породици као посебног кривичног дела имало је за циљ јаснију примену закона и ефикаснију заштиту чланова породице.

Осим тога, значајно је истаћи чињеницу да је родна димензија насиља у породици утицала да насиље над женама постане „најзаступљенији облик насиља у породици чије се последице одражавају на многе сегменте живота жртава“.⁶⁸ Аналогно томе, држава има обавезу да штити жртве насиља у породици, а не да својим нечињењем насиље прећутно одобрава.⁶⁹

Насиље је понашање, које је изабрано од стране насилника као инструмент за остварење одређеног циља, показивање моћи и доминације, а у складу са тим оно је и **социјално прилагођено понашање**. Наиме, према социолошким теоријама, насилник овакво своје понашање неће испољити на послу, према надређеним или јачим лицима од себе, већ према ономе ко је слабији од њега. Тај начин процене ситуације, социјалног контекста и интерперсоналних односа, је сте карактеристика која може насиље чинити и подмуклим и перфидним. Многи сматрају да је насиље последица немогућности контроле беса. Насилник бива испровоциран и не може да се суздржи и то га оправдава.

Напротив, „бес се у овом случају јавља као последица немогућности успостављања очекиване контроле над женом, чија потреба датира из дубоко укорениених ставова мушкараца, а подржавана је у вредностима културе и патријархалном моделу друштвених односа.“⁷⁰

66 Кривично дело је дело (радња) која је законом предвиђена као кривично дело, које је противправно и скривљено. Да би неко дело било кривично дело мора обухватати четири елемента: радњу, предвиђеност у закону, противправност и кривицу.

67 Кривични закон Републике Србије „Службени гласник РС“ бр. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002 и 11/2002). *Став 1.* Ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти на живот или тело, повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице, казниће се новчаном казном или затвором до три године; *став 2.* Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година; *став 3.* Ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или је дело извршено према малолетнику, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година; *став 4.* Ако је услед дела из става 1, 2. и 3. овог члана, наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

68 Препорука Парламентарне скупштине Савета Европе 1582, из 2002. године.

69 Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима (2011). „Службени гласник Републике Србије“ бр. 021/2011 од 20.04.2011. године. Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, стр. 4.

70 Pence, E., Paymar, M. (1993). *Education Groups for man who Batter, The Duluth Model*. Springer Publishing Company, New York, наведено према: Игњатовић, Т. (2011). *Насиље према женама у интимном партнерском односу: Модел координираног одговора заједнице*. Реконструкција Женски Фонд Београд, стр. 25.

Насиље у породици се најчешће дешава иза затворених породичних врата, од стране познатих и блиских лица из породице и тада је најмање видљиво. Помећу смо већ да се оно истиче својом **родном димензијом**, па када о њему говоримо у највећем броју случајева мислимо на насиље које трпе жене. Наиме, према подацима Министарства унутрашњих послова Републике Србије (у даљем тексту МУП) у периоду од 2008-2012. године, евидентирано је 21 162 кривична дела насиља у породици, при чему су у 92% извршиоци пунолетни мушкарци, а жртве су у просеку од 80-84% биле жене.⁷¹

Према Америчком истраживању партнерског насиља 2000. године, жене су два до три пута више од мушкараца доживеле да их партнер гађа неким предметом који их може повредити, затим да их гребе, гура или шамара, а 7 до 14 пута више да их партнер туче, дави или прети оружјем или ножем.⁷²

Показало се да су у већем ризику да доживе насиље парови који нису у браку од оних који јесу. Утврђена је јака веза између насиља и емотивно злостављајућег и контролишућег понашања у партнерском односу. Наиме, жена има већу шансу да буде виктимизирана ако има партнера који је вербално злоставља. Ови налази потврђују теорију, да већину мушкараца који злостављају жене, одликује систематски образац доминације и контроле или по неким истраживачима такозвани „патријархални тероризам“.⁷³

Насиље у породици може бити изражено у различитом степену и у почетку је слабо видљиво и у суптилној форми. Оно обухвата разноврсне облике злостављања, који временом могу да постану све учесталији, а по интензитету јачи. Најчешће не обухвата само један изолован инцидент.

У више судских одлука за заштиту жртава насиља у породици, изражен је, став да насиље у породици настаје радњама које се континуирано понављају, а радња која се не понавља и представља изузетак у понашању насилника, по праву нема својства насиља у породици.⁷⁴

Некада, жртва насиља тешко препознаје и често не сматра да је понашање насилника насиље. Ово отежано препознавање и суптилно испољавање насиља, нарочито је изражено код особа које су одгајане у изразито патријархалној средини, где постоји јасна подела родних улога. Понашања жене и мушкарца су условљена процесом социјализације којом се уче родне улоге и адекватна и дозвољена понашања. Током процеса одрастања и васпитавања, дете учи како треба да се понаша у односу на то ком полу припада, шта су његова права и како може да се понаша у односу на други пол. Мушкарци су учени да доминирају, да буду снажни и јаки, да не испољавају емоције, јер су она показатељ „немоћи“, а да своју моћ могу да доказују применом силе и снаге.

Насупрот њима, жене су учене да буду брижне, да помажу другима, да им је место у породици на лествици испод у односу на супруга, да буду послушне и понизне, да је на њима да очувају заједницу без обзира на све.

71 Евиденције Министарства унутрашњих послова Републике Србије за временски период од 2008-2012. године.

72 Tjaden, P., Thoennes, N. (2000). Extent, Nature and Consequences of Intimate Partner Violence. Research Report. Findings From the National Violence Against Women Survey. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice NCJ, p. 17.

73 Ibid., p. 34.

74 Уколико се ради само о инциденту, а не о моделу понашања, суд неће изрећи мере заштите од насиља у породици (Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж2.782/2010 од 06.12.2010. ParagrafLex, приступљено 12.12.2014).

„Жена прихвата да буде послушна, подређена, понижена, захвална, зависна, тиха и несобична у својој бризи и поред свега што доживљава. Она је у детињству научена да ако добије батине, то је њена заслуга, а не кривица насилника, те да у исто време у кући може постојати и љубав и насиље.“⁷⁵

У складу са тим, појављују се и одржавају и **родни стереотипи и предрасуде** који уједно и поткрепљују насилно понашање и представљају битну карактеристику насиља у породици, а нарочито насиља над женама (више у делу: *Партнерско насиље над женама*).

Без обзира на разлике у традицији, култури, социјалном и економском статусу, статусу у друштву, жене широм света представљају највулнерабилнију популацију жртава насилног понашања како са лакшим или тежим повредама, тако и са леталним исходом.

2. ПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Укупност у једном правном систему забрањених дела, деликата представља делинквенцију. Сви деликти насиља нису на исти начин инкриминисани. Кривично дело је само једна врста деликата. Деликт је шири појам од кривичног дела и поред кривичних дела обухвата прекршаје и привредне преступе.

Сложеност насиља, узимајући у обзир комплексност, разноврсност и друштвену опасност, као и потребу да се одређеним друштвеним вредностима пружи посебна кривичноправна заштита, довели су до усвајања више закона чији је предмет кривичноправна заштита од насиља. Међу њима, свакако, посебно место заузимају Породични закон⁷⁶ (у даљем тексту ПЗ), у оквиру којег је девети део посвећен заштити од насиља и Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама⁷⁷. За разлику од Кривичног законика у оквиру чијих одредби није дат појам насиља, у оквиру ових закона, а за потребе њихове примене појам насиља је одређен.

Насиље у породици представља озбиљан проблем у савременом друштву, тако да је већи број оних законодаваца која га предвиђају као посебно кривично дело, иако се инкриминисана радња насиља углавном може обухватити постојећим инкриминацијама. Међутим, због комплексне кривичноправне заштите, као и због значаја овог феномена, оправдано је прописати насиље у породици као посебно кривично дело.⁷⁸ Међутим, у неким државама (Немачка) и даље нема инкриминације насиља у породици, што не значи да се оно не дешава и не кажњава, јер насиље у породици није у основи кривичноправни појам, већ се више ради о криминолошко-феноменолошком појму.⁷⁹

Породични закон (члан 197) одређује шта је насиље, ко су насилници и које мере заштите од насиља у породици постоје. Одређењем насиља у породици (став 1. и 2) је обухваћен шири опус насилног понашања и контролишућих тех-

75 Спасић, Д. (20096). Карактеристике породичног насиља у Србији. Задужбина Андрејевић Београд, стр. 46.

76 Породични закон, „Службени гласник РС”, број 28/2005.

77 Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама „Службени гласник РС” број 67/2005.

78 Стојановић, З. (2006). Коментар Кривичног законика. Службени гласник, Београд, стр. 474.

79 Шкулић, М. (2012). Насиље у породици. Ревизија за криминологију и кривично право. Вол 50, бр. 1-2, стр. 117-141:121.

ника, као и шире одређење чланова породице (став 3), него у Кривичном закону, што доводи до својеврсне правне неусклађености.

Насиље у породици, у смислу овог закона, јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице у чему се слаже са одређењем насиља у породици у Кривичном Законику.

Међутим, нарочито се истиче (став 1) да се насиљем у породици сматра:

- наношење или покушај наношења телесне повреде;
- изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
- присиљавање на сексуални однос и навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или са немоћним лицем;⁸⁰
- ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима;
- вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.

Може се рећи да је ПЗ једним делом садржи и део из члана 3. Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.⁸¹ Међутим, Србија је ову конвенцију ратификовала 2013. године Законом о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Насиље у породици је дефинисано као „свако дело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља до којег долази у оквиру породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли починилац дели или је делио исто бораиште са жртвом.“⁸²

Како смо истакли, насиље у породици је први пут инкриминисано као кривично дело 2002. године. Међутим, 2006. године ступа на снагу нови Кривични законик⁸³ (у даљем тексту КЗ) који задржава исту инкриминацију насиља у породици (члан 194. КЗ), с тим да прописује строжије казне од предходних, а додат је и став 5. који се односи на кршење мера заштите од насиља у породици.

Насиље у породици је у КЗ сврстано у кривична дела против брака и породице, али с обзиром на широк спектар инкриминисаног понашања и хетерогеност у односу на објекат кривичноправне заштите, делом се може сматрати и кривичним делом против живота и тела, а делом и кривичним делом против душевног спокојства, слободе и права човека и грађана.⁸⁴ Међутим, живот се може штитити и прописаним кривичним делом убиства, а телесни интегритет инкриминацијама које се односе на телесне повреде.

Наиме, радње које улазе у биће кривичног дела насиље у породици, већ саме по себи представљају друга кривична дела, тако да се таквим радњама свакако улази

80 Може се запазити да су истакнути и облици насиља који се повезују са сексуалним насиљем или другим кривичним делом (силовање).

81 Доступно: <http://www.womengo.org.rs>, Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (2011). Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, Istanbul, 11. 05. 2011.

82 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици „Службени Гласник Републике Србије – Међународни уговори”, бр. 12, (31. октобар 2013).

83 Кривични законик Републике Србије „Службени Гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009 и 121/2012).

84 Шкулић, М. (2014). Насиље у породици: неки проблеми законске инкриминације и судске праксе. У: Зборник радова: Насиље у Србији - узроци, облици, последице и друштвене реакције. ТОМ 1, Криминалистичко-полицијска академија Београд, стр. 34-50; стр. 35.

у зону кажњивости, само је некада питање да ли се ради о кривичном делу, које се може гонити по службеној дужности или приватној тужби, или о прекршају.⁸⁵

Када се боље погледа садржај члана овог закона (КЗ), видеће се да објекат заштите није породица, већ члан породице, а заштићена су његова добра, живот и телесни интегритет и душевни живот. Тачно је и то да се овим кривичним делом посредно увек напада и породица, али само када она заиста постоји у конкретном случају.⁸⁶

Радња извршења кривичног дела приликом прописивања његовог бића, предвиђа се као радња чињења ка објекту заштите. Чињењем се крши забрана напада на одређена добра којима кривично право пружа заштиту.⁸⁷ Кривично дело насиље у породици по начину извршења спада у дела чињења, тзв. *комисивна кривична дела* која подразумевају активно понашање и предузимање одређене делатности, тако да се не може извршити нечињењем. (Решење Апелационог суда у Нишу, Кж. 2413/2012. од 12.7.2012. године).⁸⁸

Кривично дело насиље у породици има основни облик и три тежа облика, као и један посебан облик.⁸⁹ Основни облик *кривичног дела* (став 1) постоји када се применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство,⁹⁰ телесни интегритет или душевно стање члана своје породице. Видимо да је радња извршења алтернативно прописана и може се остварити: применом насиља, претњом да ће се напасти на живот или тело или дрским или безобзирним понашањем.⁹¹

Насиље постоји када се **употребом физичке снаге** повређује телесни интегритет другог лица, ако му се одузима слобода кретања или слобода да несметано одлучује о својим поступцима.⁹²

Претња је изјава којом се једном лицу ставља у изглед неко зло (непријатност) које ће снаћи њега или њему блиско лице. Потребно је да се претња састоји у стављању у изглед зла које ће настати деловањем лица које прети или које ће оно на неки други начин омогућити. Претња се може извршити изричито или одговарајућим *конклюдентним радњама*. Претња треба да је озбиљна, стварна и остварљива са гледишта онога коме се прети. За постојање претње није потребно да онај који прети озбиљно мисли да ту претњу спроведе у дело, нити је потребна реална могућност за то. Да би постојало кривично дело, потребно је да је реч о *квалификованој претњи*, односно о претњи која је управљена на живот или тело, тачније, о претњи убиством или наношењем тешке телесне повреде.⁹³

85 Шкулић, М. (2012). Насиље у породици. Ревиија за криминологију и кривично право. Вол 50, бр.1-2, стр. 117-141:123.

86 Шкулић, М. (2014). Насиље у породици: неки проблеми законске инкриминације и судске праксе. *Op.cit.*, стр. 38.

87 Стојановић, З. (2013). Кривично право - општи део. Правни факултет, Београд, стр. 112.

88 *Paragraf leks*: Из образложења:

„Неприхватљив је закључак првостепеног суда да је окривљени радњу кривичног дела насиље у породици извршио на тај начин што као отац оштећене није предузео ниједну радњу да оштећеној омогући лечење и узимање адекватне терапије која јој је била неопходна, те да се такво његово понашање може квалификовати као дрско и безобзирно којим се угрожава њено нарушено здравље.“

89 Стојановић, З. (2006). Коментар Кривичног законика. Службени гласник Београд, стр. 474.

90 Спокојство означава осећање физичке и психичке сигурности.

91 Стојановић, З., Делић, Н. (2014). Кривично право - посебни део. Правни факултет Универзитета у Београду. Правна књига, стр. 113.

92 *Ibid.*, стр. 297.

93 *Ibid.*, стр. 113.

Дрско и безобзирно понашање је понашање које у знатној мери одступа од уобичајених и културних правила понашања. То није свако непристојно понашање, већ само оно које је у очигледном нескладу са опште прихваћеним правилима понашања.⁹⁴ Дрско понашање као радња код овог кривичног дела, се састоји у предузимању радњи којима се грубо и противно коректном понашању према другима, нарушава спокојство другог лица,⁹⁵ (игнорисање, вређање, спремност на физички обрачун). Безобзирно понашање састоји се у предузимању радњи при чијем се вршењу не води рачуна да се тиме другом не причини какво зло или каква непријатност које други није дужан да трпи.⁹⁶

Као **последица радње извршења** (став 1) неспорно се сматра нарушавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања.⁹⁷ Предвиђена казна је *затвор од три месеца до три године*.

У самом доказивању овог кривичног дела постоји недоумица да ли је за насиље у породици потребно да се такво понашање манифестује више пута или само једном. Тумачења су различита, а као последица се јавља неуједначена судска пракса.

„Потребно је наступање конкретне опасности за члана породице, што с обзиром на природу тог кривичног дела, по правилу подразумева одређено континуирано стање које се протеже у одређеном периоду и огледа се у редовном понављању насиља, претњи или напада на живот или тело, односно у понављању дрског или безобзирног понашања.“⁹⁸

Међутим, према 3. Стојановићу постоји и становиште новије судске праксе, да је довољно, да је само један пут угрожено спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана породице (ОС у Београду Кж.218/05), односно да није неопходан елемент трајности или виšekратности радње извршења (ВСС Кзз.46/06).⁹⁹ Ово се може фактички сматрати у ситуацијама када је та радња екстремног облика, брутална и са одређеним степеном озбиљности.

„На пример, учинилац може поразбијати све ствари по кући, бацати ствари кроз прозор, што се може квалификовати као насиље или дрско, односно безобзирно понашање, али и као комбинација ових радњи. Таква радња, иако је једна и без континуитета, може да буде таква да проузрокује угрожавање спокојства.“¹⁰⁰ Тачније речено, да се сматра довољном, да се квалификује као кривично дело насиља у породици.

Увек остаје спорно питање да ли је за постојање кривичног дела насиље у породици довољна једна радња или мора постојати континуитет у сразмери са бројем радњи у одређеном временском периоду? Можемо констатовати да је због специфичности кривичног дела, у неким случајевима правосудне праксе

94 Ibid., стр. 297.

95 Симић И., Петровић М. (2004). Кривични закон Србије, практична примена. Београд, стр. 273.

96 Ђорђевић, Ђ. (2014). Кривичноправна заштита од насиља у породици. У: Зборник радова: Насиље у Србији - узроци, облици, последице и друштвене реакције. ТОМ 1, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 64-74; стр. 70.

97 Шкулић, М. (2009). Основни елементи нормативне конструкције кривичног дела насиља у породици - нека спорна питања и дилеме, у: Милан Шкулић и др. (2009). Насиље у породици. Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије. Београд, стр. 10-22.

98 Шкулић, М. (2014). Насиље у породици: неки проблеми законске инкриминације и судске праксе, у: Зборник радова: Насиље у Србији - узроци, облици, последице и друштвене реакције. ТОМ 1, Криминалистичко-полицијска академија. Београд, стр. 34-50; стр. 40.

99 Стојановић, З., Делић, Н. (2014). Кривично право - посебни део, Правни факултет Универзитета у Београду, друго издање, стр. 114.

100 Детаљније: Шкулић, М. (2012). Насиље у породици. Ревизија за криминологију и кривично право. Вол. 50, бр. 1-2, стр. 117-141:130.

довољно да се радња извршења догоди једном, а у другим, више пута. Наиме, из професионалног искуства, може се извести закључак да се под кривичним делом насиља у породици најчешће квалификује дело које је проузроковало телесне повреде, нарочито тешке. Са друге стране, када су у питању случајеви насиља у породици који за последицу имају лаке телесне повреде нанете жртви (породичног насиља), жртва се од стране тужилаштва, често упућује на подношење приватне тужбе против учиниоца због наношења лакших телесних повреда.

Први тежи облик насиља у породици је установљен према модалном критеријуму с обзиром на средство извршења и он постоји ако је при извршењу основног облика (став 1) коришћено неко од алтернативно прописаних средстава: оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши (члан 194. став 2. КЗ).¹⁰¹

Оцена да ли се неким средством тело може тешко повредити или здравље тешко нарушити заснива се на природи самог средства и начину како је оно у конкретном случају употребљено. Од примарног значаја приликом оцене не мора да буде редовна намена датог средства, већ начин његове употребе и могућност проузроковања повреде у конкретном случају.¹⁰²

Други тежи облик кривичног дела (став 3) постоји у два случаја: ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља пасивног субјекта и ако су дела из става 1. и 2. учињена према малолетном лицу. Предвиђена казна је затвор од две до десет година.

Појмови тешка телесна повреда и тешко нарушавање здравља треба тумачити у смислу како су објашњени код кривичног дела тешке телесне повреде (члан 121. КЗ), а малолетно лице је онај члан породице који у време извршења дела није навршио осамнаест година (члан 112. став 1. тачка 9. КЗ).

Најтежи облик овог кривичног дела (став 4) постоји ако је услед дела из става 1-3. овог члана наступила смрт члана породице. Смрт члана породице у овом смислу мора бити учињена из нехата и предвиђена казна је затвор од три до петнаест година. Уколико је учинилац кривично дело учинио са умишљајем одговараће за тешко убиство члана породице којег је претходно злостављао. За ово кривично дело забрањена је казна затвора од најмање 10 година, односно од 30-40 година (члан 114. став 1. тачка 10. КЗ).

На крају, може се видети да је у КЗ (члан 194. став 5) инкриминисан посебан облик кривичног дела, при чему долази до повезивања са Породичним законом. Овим обликом кривичног дела санкционише се кршење мера заштите и обезбеђује ауторитет мерама заштите које парнични суд одреди на основу ПЗ. Ради се о кривичном делу кршења мера заштите које парнични суд доноси (члан 198. ПЗ) и предвиђена је казна *затвора од три месеца до три године и новчана казна.*

Пасиван субјект овог кривичног дела је члан породице. У односу на то, ко је члан породице и ко може бити пасивни субјект кривичног дела, постоје одређене недоумице. Према КЗ (члан 112. став 28) чланом породице се сматрају и бивши супружници и њихова деца, као и родитељи бивших супружника. У овој одредби остало је нејасно, када су у питању деца, да ли се ради само о заједничкој деци или и о деци коју су бивши супружници могли имати у различитим браковима. Међутим, неспорно је да су то и брачни другови, њихова деца и родитељи. Појам

101 Шкулић, М. (2009). Основни елементи нормативне конструкције кривичног дела насиља у породици - нека спорна питања и дилеме, у: Шкулић, М. и др. (2009). *Насиље у породици*. Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 10-22; стр. 17.

102 Стојановић, З., Делић, Н. (2013). *Кривично право - посебни део*. Правни факултет Београд, стр. 111.

члана породице у ПЗ је шире одређен. Према ПЗ (члан 197. став 3) чланови породице су супружници или бивши супружници, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство, лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству.

Како КЗ као чланове породице, не обухвата лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, интересантно је то да се према ПЗ они сматрају члановима породице, као и то да су чланови породице и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. Посебан проблем за примену ове одредбе може представљати интерпретација лица *„која су некад била или су још увек у емотивној или сексуалној вези“*. Суштина, сложеност и међусобно преклапање, али и њихова неодређеност и непрецизност, нарочито када је у питању емотивна веза представљају не мали проблем за њихову правну идентификацију.

У овом ставу ПЗ би било пожељно да се дефинише временски период који је протекао од завршетка емотивне везе, појаснити појам емотивне везе, избацити појам сексуалне везе с обзиром да овако формулисано може да се банализује различитим примерима из живота међу лицима која се свакако не могу третирали као чланови породице. Врло је битно да се јасно и прецизно дефинише ко је члан породице, а да се за друге особе предвиди заштита неким другим кривичним делом, тачније за оне особе за које би основ понашања учиниоца, односно узрок или фактор утицаја на извршење, могао потицати из неке врсте партнерско-емотивног односа са жртвом.

Из наведених контрадикторности КЗ и ПЗ произилази низ практичних правних проблема. Наиме, поставља се питање како ће лице које је третирано као члан породице по ПЗ и према њему изречене одговарајуће мере заштите, бити кажњено за њихово кршење (члан 194. став 5. КЗ), када у КЗ он није препознат као члан породице (члан 112. став 28)?

Како према једном закону неко може бити породични насилник, члан породице, а према другом не? Како у једном закону неки облик насиља може бити насиље у породици, а у другом не?

Апсурд ПЗ је то да се у њему наводи да је насиље у породици забрањено и да свако има у складу са законом право на заштиту од насиља у породици (члан 10. став 2. ПЗ). Ово је апсурд регулативе, јер када је одређено понашање прописано као кривично дело, онда се његова забрањеност подразумева и бесмислено је другим законом, посебно утврђивати да се ради о забрањеној радњи.¹⁰³

На крају, може се извести закључак да је наш законодавац у дефинисању насиља и одређивању ко су чланови породице у ПЗ имао у виду и уважио нека од решења присутна, пре свега у међународном праву, од којих су нека већ наведена у овом раду. Међутим, сама та чињеница не указује на постојање ниједног озбиљног кривичноправног аргумента који би тако нечему ишао у прилог. Чак се може рећи да је наш законодавац у одређењу чланова породице недоследан. На ову чињеницу указује, да је овакво одређење, ко може бити члан породице, правно релевантно само за насиље, док је тај појам нешто уже одређен, али поново правно релевантан само за један сегмент породичних односа, тачније, имовинско правне односе (члан 195. став 2. КЗ). У смислу овог члана, чланови породице сматрају се крвни, тазбински и адоптивни сродници супружника односно ванбрачних партнера

103 Шкулић, М. (2012). Насиље у породици. Ревивија за криминологију и кривично право. Вол 50, бр.1-2, стр. 117-141;132.

који са њима живе. Чланом породице се код овог кривичног дела сматра и очух са којим је учинилац живео у истом породичном домаћинству (Пресуда Окружног суда у Београду Кж. 1027/05, од 26. октобра 2005. године).¹⁰⁴

Постојање различитог правног одређења насиља у породици, као и чланова породице, у ова два национална закона, може произвести тешкоће у раду судства и постизању адекватне заштите права и интереса жртава. Ови закони су и даље на снази, али их је у овом делу нужно мењати и усклађивати!

Поред ова два закона, насилно понашање мање друштвене опасности је инкриминисано и као прекршај, конкретно у Закону о јавном реду и миру¹⁰⁵ (у даљем тексту Законом о ЈРМ). Закон о ЈРМ инкриминише радњу (члан 6) која за последицу има нарушавање јавног реда и мира, а чији извршилац и оштећени, међу свим лицима, могу бити и чланови породице. Наиме, неопходно је да се радњом учиниоца (*свађа, вика, угрожавање сигурности другог лица претњом да ће напасти на живот или тело тог или њему блиског лица, вређање или злоупотреба другог, вршење насиља над другим, изазивање туче или учествовање у њој*), који је као и оштећени члан породице, ремети јавни ред и мир или угрожава безбедност и спокојство грађана, како би се ова радња квалификовала као прекршај. Иста ситуација је и са прекршајем из члана 12. овог закона којим је инкриминисано непристојно, дрско и безобзирно понашање којим се угрожава спокојство грађана или ремети јавни ред и мир. У оваквим ситуацијама поставља се питање да ли је наведена радња прекршај из Закона о ЈРМ или кривично дело насиља у породици. Одлуку о томе треба да доноси јавни тужилац који ће ценити да ли постоје елементи кривичног дела или прекршаја, како би се сходно томе покренуо одговарајући поступак.

„Да би насиље у породици уопште могло постојати као прекршај из области Закона о ЈРМ мора бити усмерено на неког од чланова породице и мора истовремено да угрожава безбедност, односно спокојство грађана или ремети јавни ред и мир, односно да насиље буде извршено на јавном месту. Довољно је да учинилац предузме само једну радњу чињења предвиђену бићем прекршаја.“¹⁰⁶ Тачније речено, насилно понашање учиниоца мора реметити јавни ред и мир и бити усмерено на члана породице, а јавна места у овом смислу могу бити и улица, трг, продавница (апсолутно доступна јавна места), али могу бити и биоскоп, позориште (релативно доступна јавна места). Када је у питању кућа/стан и он се може посматрати као јавно место у ширем смислу, у случају да звуци насиља производе буку за друга лица која нису у том стану (комшије) или је насилно понашање видљиво другим лицима (комшијама који виде да се насиље дешава на тераси, у дворишту породичне куће).

Породични однос између учиниоца прекршаја и оштећеног није битан за изрицање казне (затвора или новчане). Међутим, ако се у таквим ситуацијама примени Закон о прекршајима¹⁰⁷ оштећени се може заштитити од даљег угрожавања. Чланом 61. овог закона предвиђена је заштитна мера „забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја“. Она се изриче ради спречавања учиниоца да понови прекршај или да настави да угрожава оштеће-

104 Симић И., Трешњев А. (2006). Збирка судских одлука из кривичноправне материје (седма књига). Службени гласник Београд, стр. 103.

105 Закон о јавном реду и миру „Службени гласник РС“ бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/2005, 101/2005.

106 Марковић, С. (2015). Улога полиције у сузбијању насиља у породици у прекршајном поступку. Наука, Безбедност, Полиција. Журнал за криминалистику и право Београд. Број 3, (у поступку објављивања).

107 Закон о прекршајима „Службени Гласник РС“ бр. 101/05, 116/08, 111/2009.

ног (жртву), а на писмени предлог подносиоца захтева за покретање прекршајног поступка или на усмени захтев оштећеног истакнут при саслушању у прекршајном поступку. Одлука суда којом је изречена забрана приступа мора да садржи: временски период у ком се извршава, податке о лицима којима учинилац не сме приступати, назначење објеката којима не сме приступити и у које време, места или локација у оквиру којих се учиниоцу забрањује приступ. Изречена мера забране приступа оштећеном укључује и меру забране приступа заједничком стану или домаћинству у периоду за који важи забрана. Заштитна мера забране приступа може се изрећи у трајању до једне године, рачунајући од извршености пресуде. О одлуци суда којом се изриче забрана приступа обавештава се оштећени, полицијска управа надлежна за извршење мере и надлежан орган старатељства уколико се мера односи на забрану учиниоцу приступа деци, брачном другу или члановима породице (члан 61. Закона о прекршајима).

На овакав начин се постиже бржа и ефикаснија заштита оштећеног, тачније члана породице који је жртва насиља, него што би се постигла у другим врстама поступка.

Такође, полицијским службеницима је по основу овог закона дато овлашћење које може бити веома ефикасно, а то је привођење осумњиченог за извршење прекршаја пре покретања поступка (члана 190. Закона о прекршајима). Овлашћени полицијски службеници могу и без наредбе суда привести лице затечено у вршењу прекршаја ако: се идентитет тог лица не може утврдити или постоји потреба провере идентитета; нема пребивалиште или боравиште; одласком у иностранство може избећи одговорност за прекршај, а у питању су прекршаји за које се не може издати прекршајни налог; *се довођењем спречава у настављању извршења прекршаја, односно постоји опасност да ће непосредно наставити са чињењем прекршаја*. Полиција осумњиченог за прекршај, уз захтев за покретање прекршајног поступка, мора привести судији прекршајног суда без одлагања. Уколико полиција осумњиченог затекне у вршењу прекршаја и не може га одмах привести у прекршајни суд, а постоје основи сумње да ће побећи или опасност да ће непосредно наставити да врши прекршаје, полиција га може задржати најдуже 24 часа.

Оваквим поступањем се жртва насиља штити одмах, јер су тада најчешће у питању ситуације када постоји основана сумња да ће учинилац наставити са вршењем прекршаја или поновити прекршај. Тада се приликом довођења лица прекршајном судији, уз захтев за покретање прекршајног поступка може предложити и да се пресуда донесе одмах и постане извршна пре правноснажности (члан 308. Закона о прекршајима). У Закону о прекршајима и Закону о ЈРМ постоје добра правна решења која се могу применити у ситуацијама насиља у породици, уколико је тиме нарушен јавни ред и мир и спокојство или безбедност грађана. Тада прекршајни суд може изрећи казну затвора за учиниоца и заштитну меру „забрана приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја“ чиме би се заштита жртве насиља извршила одмах.

Ипак, остаје питање да ли се то оваквим поступањем и пресудом у прекршајном поступку, осумњиченом омогућава да избегне кривичну одговорност за кривично дело насиља у породици?

У том смислу, треба истаћи процесноправну чињеницу, да дело за које је донета пресуда прекршајног суда, не може у исто време бити и предмет кривичног поступка за насиље у породици, тачније прекршајна пресуда може представљати процесну сметњу у кривичном поступку по истом догађају. Из тог разлога, одлука тужиоца о постојању обележја кривичног дела приликом обавештавања

о догађају од стране полиције, је кључна. Уколико не пронађе елементе кривичног дела, он је у могућности да покрене и прекршајни поступак.

Судска пракса у Србији је различита. Једним делом тужилаштво или суд се позивају на стандард Европског суда за људска права („ne bis in idem“), а другим делом, иако је у питању исти догађај, позивају се на различите заштитне објекте закона (јавни ред и мир/заштита физичког интегритета), те на такав начин омогућавају вођење кривичног поступка и поред прекршајне пресуде.¹⁰⁸

2.1. Појам „оштећени” (жртва) кривичног дела

Усклађујући наше национално законодавство са међународним, били смо принуђени да у наш правни систем инкорпорирамо велики број препорука и стандарда рада. Међутим, у нашем кривичном законодавству, ипак су задржана нека различита одређења. Говоримо о разлици између термина оштећени и жртва.

Термин жртва у домаћем законодавству се не препознаје. Уместо њега користи се **термин оштећени**. Оштећени је физичко или правно лице чије је неко лично или имовинско право повређено или угрожено извршењем кривичног дела (члан 2. став 1. тачка 11. Законика о кривичном поступку, у даљем тексту ЗКП).¹⁰⁹

Када говоримо о томе да је неко лице оштећено, то најчешће подразумева да му је нанета нека повреда, повређен физички или психички интегритет, нарушено неко материјално или имовинско право, а у ситуацијама насиља у породици некада постоји и могућност да учинилац нанесе такве повреде које су леталне по жртву и тада не можемо говорити о томе да је лице оштећено кривичним делом убиства већ је то лице које је *жртва кривичног дела* (убиство члана породице који је претходно злостављан/члан 114. став 1. тачка 8. КЗ или убиство детета и бремените жене/члан 114. став 1. тачка 7. КЗ).

Жртва као оштећени у кривичном поступку може учествовати: као сведок, као лице које је поднело имовинско правни захтев, супсидијарни тужилац за кривично дело које се гони по службеној дужности, као оштећени са предлогом за кривично гоњење, и приватни тужилац.¹¹⁰ У складу са тим, оштећени има право да учествује у доказном поступку, може предлагати доказе и може и сам да буде извор доказа. Када су у питању кривична дела насиља у породици оштећени у кривичном поступку најчешће учествује као сведок.

Са друге стране, према *Декларацији УН о основним принципима правде за жртве кривичних дела и злоупотребе власти* из 1985. године,¹¹¹ **појам жртва** обухвата:

108 Шире: Марковић, С. (2015). Улога полиције у сузбијању насиља у породици у прекршајном поступку. Наука, Безбедност, Полиција. Журнал за криминалистику и право Београд. Бр. 3, (у поступку објављивања).

109 Законик о кривичном поступку „Службени гласник РС“ бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013“

110 Више у: Шкулић, М., Лукић, Д. (2009). „Опште особености положаја оштећеног у кривичном поступку и основни начини кривичнопроцесне заштите оштећених“. У: Шкулић, М. и др. (2009). Улога и могућности јавног тужиоца у заштити жртава кривичног дела. Београд. Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, стр. 25-64.

111 United Nations Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power (1985), Resolution of General Assembly of the United Nations 40/34, 29.November1985. Декларацији

- лица која су појединачно или колективно претрпела штету, укључујући телесну или душевну повреду, емоционалну патњу, материјални губитак или груби напад на своја основна права услед чињења или нечињења која представљају кршење кривичног законодавства државе чланице укључујући и оне законе којима се злоупотреба моћи прописује као кривично дело.

- може обухватати и уже чланове породице директне жртве, лица која она издржава, као и лица која су претрпела штету помажући жртвама у невољи или спречавајући наношење штете трећем лицу.

Жртва може бити директна или индиректна. Под појмом *директна жртва* се подразумева лице које је непосредно искусило виктимизацију, а под појмом *индиректна жртва* се подразумева лице из ближег окружења директне жртве које емоционално пати или трпи финансијске последице кривичног дела, иако није била непосредно изложена виктимизацији.¹¹²

Према *Препоруци Савета министара Европске уније* из 2002. године која говори о положају жртава у оквиру кривичног поступка, истиче се да жртве треба да буду третиране са поштовањем, да добију информације о врсти доступне подршке, затим разумну заштиту, заштиту приватности, мере заштите комуникације и сензибилисаног начина саслушања.¹¹³ Заправо од поштовања ових стандарда често зависи и понашање жртве у поступку доказивања (или кривичном поступку), тачније да ли ће и у којој мери жртва сарађивати са органима кривичног поступка. Она жртва која подноси кривичну пријаву, не мења свој исказ, има документоване повреде не представља извор проблема у раду полиције и тужилаштва. Међутим, проблем настаје када жена не жели да сарађује, пружа отпор, штити насилника у кривичном поступку, а у исто време га пријављује полицији.

Данас се и код нас, користи такозвани, модел учешћа жртве (*victim participation model*) којим се уважава и поштује достојанство жртве односно оштећеног у поступку. Он укључује и правичност према оштећеном у кривичном поступку односно његово учешће као извор доказа у својству сведока, али и у предлагању доказа у доказном поступку.¹¹⁴ Жртва у кривичном поступку треба да буде заштићена од утицаја, притисака или претњи од стране окривљеног и у ту сврху се може користити *заштитна мера* забране прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем, коју доноси суд. Суд одређује њено трајање, а на њено изрицање окривљени нема право жалбе.¹¹⁵

Ради спречавања секундарне виктимизације жртава насиља у породици неопходно је, поред стручног и сензибилисаног приступа службеника, користити и све правне и законске могућности како би се жртва заштитила у току поступка.

УН о основним принципима правде за за жртве кривичних дела и злоупотребе власти (1985); (А) Жртва кривичног дела, став 1. и 2.

112 Karmen, A. (2007). *Crime victims: An Introduction to Victimology*; преузето из: Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). Виктимологија. Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 21.

113 www.councilofministers.eu/victim-support, 2002.

114 Кесић, Т. (2014). Кривичнопроцесни аспекти насиља над женама у породици и у партнерском односу. У: Симеуновић-Патић, Б., Коларић, Д., Кесић, Т., Ђурђевић, З. (2014). Интегрисани одговор на насиље над женама у Србији. Приручник. Криминалистичко-полицијска академија Београд, стр. 70.

115 Ibid., стр. 74.

2.2. Мере заштите од насиља у породици

Када се говори о хитној заштити оштећених/жртава, говори се и о нужној примени мера заштите од насиља у породици односно изрицању мера заштите у парничном поступку.

Тужбу за изрицање мера заштите може поднети члан породице према коме је насиље извршено, јавни тужилац, орган старатељства по службеној дужности и законски заступник члана породице према коме је насиље извршено.

Породични закон (члан 198)¹¹⁶ прописује *пет мера заштите од насиља у породици* и то: издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности; издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности; забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице; забрана даљег узнемиравања члана породице.

Суд може одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, којом се привремено забрањује или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице, и то на период најдуже до годину дана (члан 198. став 3. ПЗ).

Проблем у примени мера заштите је урачунавање притвора или хапшења насилника у време трајања мере, када насилник свакако није у могућности да остварује лични контакт са жртвом. Притвор некада може трајати до тридесет дана, али и више, а законодавац је на тај начин смањио време трајања заштитне мере, на штету жртве која би требала да се заштити са максимално омогућеним временом трајања мере.

Суд може донети одлуку о престанку трајања мере заштите пре досуђеног рока (члан 200. ПЗ), ако тужбу о престанку мере заштите поднесе члан породице кога мера штити, уколико су престали разлози за трајање исте (члан 284. став 3. ПЗ).

Посебну пажњу треба посветити детаљнијој анализи судских пресуда о изреченим мерама заштите и временском протоку од пријема тужбе у суд до изрицања пресуде, јер се може претпоставити постојање неуједначености судске праксе.

Наиме, ПЗ истиче нарочиту хитност поступања, те се прво рочиште мора одржати у року од 8 дана од пријема тужбе у суд (члан 285. ПЗ). Са друге стране, уређује се хитност поступања у решавању породичних односа, где се наглашава спровођење поступка у највише два рочишта (члан 204. ПЗ). Друго рочиште није везано за временски рок. Заправо као посебно битна намећу се два питања:

1) *Да ли је законодавац могао да прецизира решавање спора о мерама заштите у два рочишта у члану 285. ПЗ?*

2) *Да ли се у пракси, заиста поступа по хитном поступку и који је то временски рок хитности, када законодавац нигде не прописује рок за које суд мора изрећи пресуду о мерама заштите?*

Истим законом се прописује одредба продужења мере заштите од насиља у породици све док не престану разлози због којих је мера била одређена (члан 199. ПЗ). Тужбу за продужење мере може поднети и лице према ком је извршено насиље, али и орган старатељства и јавни тужилац (члан 199. и члан 284. ПЗ).

Треба напоменути да постоји могућност изјављивања жалбе на изречене мере заштите суду који је донео пресуду у благовременом року, а та жалба нема суспензивно дејство чиме се не задржава извршење пресуде о мерама заштите.

Анализом судских пресуда, како смо већ рекли, може се дати одговор које је то понашање које се може сматрати кршењем мере заштите? Наиме, према неким судским пресудама уочиће се постојање неједнакости судске праксе. У неким се сматра да је неопходан континуитет понашања, а у неким се не може сматрати да је дошло до угрожавања спокојства и телесног интегритета члана породице у односу на кога су изречене мере са циљем да га заштите.

Са друге стране, употреба правних стандарда у породичном праву омогућава суду да као насиље у породици окарактерише и друге радње којима се угрожавају права на личним добрима члана породице, а које омогућава савремена техника – као што је узнемиравање путем телефона, фејсбука.¹¹⁷

За разлику од српског законодавства, у Француској се овакви узнемирујући злонамерни позиви који се понављају, са циљем нарушавања мира другог лица, третирају као прогањање и дело је инкриминисано законом, а предвиђена казна за учиниоца може бити затвор до једне године и новчана казна од 15.000 евра. У случају претње смрћу, прописана је казна затвора до три године и новчана казна до 45.000 евра.¹¹⁸

Сврха судског изрицања заштитних мера јесте да се жртви насиља пружи заштита од даљег насиља и да се позитивно утиче на будуће понашање извршиоца насиља.¹¹⁹ Да се њиховом применом спречи поновно извршење насиља у породици, да се обезбеди нужна заштита физичког и психичког интегритета, здравља и личне безбедности члана породице изложеног насиљу, као и да се отклоне околности које погодују или подстичу понављања насиља, односно извршење других видова насиља. Позитиван став јесте тај да законодавац није ограничио број мера које се могу тражити, те оне могу бити комбиноване и прилагођене околностима конкретнoг случаја, о чему одлучује суд.

3. ОБЛИЦИ И ВРСТЕ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

3.1. Облици насиља у породици

Наиме, оно што се у скоро свакој литератури истиче, јесте јасна подела насиља на: физичко које је најуочљивије; сексуално и психичко које се некада дешава врло прикривено и због чега често траје врло дуго. Аналогно томе, према облику и начину манифестовања, насиље у породици се може препознати као:¹²⁰

117 Бабић, И. (2014). Насиље у породици и мере заштите. У: Зборник радова: Насиље у Србији - узроци, облици, последице и друштвене реакције. Том 1, Криминалистичко-полицијска академија Београд, стр. 51-63; 53.

У Решењу Апелационог суда у Београду, Гж.28/2010 од 19.01.2010. истиче се: Позиви ванбрачној супрузи - мајци детета према којој је ванбрачни супруг извршио насиље у породици, због чега му је изречена мера заштите од насиља у породици, а који су имали за последицу да је она променила мобилни телефон могу представљати понашање противно мерама заштите од насиља у породици.

118 Code penal, dostupno: http://www.legifrance.gouv.fr/html/code_penal_textan.thm.

119 Петрушић, Н. (2006). Породичноправна заштита од насиља у породици у праву РС, Зборник радова - Ново породично законодавство, Крагујевац, стр. 35.

120 Мултисекторска сарадња: Институционални одговор на насиље над женама (2013). Програм Уједињених нација за развој. Београд, стр. 18-19.

1) физичко насиље - представља намерну употребу физичке силе која може да изазове бол, повреду, инвалидитет или смрт. Укључује понашања као што су гребање, гурање, чупање косе, трешење тела, шамарање, ударање, шутирање, грижење, дављење, наношење опекотина, поливање врелом водом, физичко ограничавање кретања - закључавање, премлаћивање и физичко мучење, везивање, убоде, повређивање ножем и другим предметима, ускраћивање основних потреба (за храном, водом, сном), пуцање из ватреног оружја. Тежина повреда варира од минималних до озбиљних повреда (фрактуре, хематоми, модрице, трајне повреде и оштећења, инвалидитет и на крају као најекстремнији вид - смрт).

2) сексуално насиље - обухвата све нежељене радње сексуалне природе без сагласности жртве, непожељне и узнемирујуће сексуалне коментаре и предлоге¹²¹, присилу на учешће и/или гледање порнографије, нежељено додиривање, болан и понижавајући сексуални чин, присилни секс, силовање, коришћење застрашивања, уцене или притисци на учествовање у нежељеним сексуалним активностима укључујући коришћење речи, гестове, предмета или оружја ради исказивања намере да се изазове бол, повреда или смрт. Карактеристично је да је у ПЗ (члан 197), као облик насиља у породици који се може односити на сексуално насиље, наведено само присиљавање на сексуални однос!

Посебну пажњу треба посветити и инцесту као облику сексуалног насиља које се најчешће дешава иза затворених врата односно у породици, а који се врло ретко пријављује. Родоскрнављење постоји када пунолетно лице изврши обљубу или са њом изједначен полни чин над малолетним сродником по крви у правој линији или братом, односно сестром (члан 197. КЗ). На овај начин инкриминација инцеста сведена је у кривичноправном аспекту само по питању заштите малолетних лица.

Силоваче као најтежи облик сексуалног насиља, представља сексуални акт без сагласности или могућности жртве да пружи отпор (члан 178. КЗ). Силоваче може имати и тежи облик, када особа није у стању да се сагласи или одбије учешће услед болести, инвалидитета, утицаја психоактивних супстанци, узраста, односно услед застрашивања, уцене или притиска. Када је у питању акт овог насилног понашања над малолетним лицем, које због узраста није у могућности да да сагласност или да одбије, може се квалификовати као обљуба над малолетним лицем (члан 179. став 2. КЗ) или над дететом (члан 180. КЗ). Да би овај вид сексуалног насиља, могао бити извршен, увек је удружен са физичким насиљем и претњом физичким насиљем, а са циљем испољавања доминације, потчињавања и контроле жртве.

Питање је како квалификовати ова дела, да ли је претња и/или физичко насиље циљ сам по себи или је средство да би се извршило инцест или силовање, да ли су у питању кривична дела у стицају или се квалификује по једном кривичном делу? Казна за насилника за стицај два дела би свакако требала бити већа.

Кривичним закоником из 2006. године је први пут у Србији уведена инкриминација којом објект радње, односно кривичноправне заштите може бити брачни друг (*силоваче у браку*), с тим да се ово дело гони по предлогу. Када су

Манифестације насилног понашања у породици су највећим делом преузете из дела - Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима.

121 Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (2011).

Истанбулском конвенцијом потписнице су се обавезале да се уведе законска инкриминација и санкционисање сексуалног узнемиравања које обухвата нежељено вербално и невербално или физичко понашање сексуалне природе у сврху повреде достојанства особе (члан 40).

у питању ова дела постоји велика бојазан правосудних органа да ли ће осудити невино лице, те је његово доказивање веома исцрпљујућ процес, нарочито када нема материјалних доказа и могућности за вештачење повреда од стране вештака медицинске струке.

3) психичко насиље - представља нарушавање спокојства жртве услед понашања, претњи и примене метода застрашивања са или без употребе оруђа и оружја којима се могу изазвати телесне повреде. Укључује ускраћивање информација, прислушкивање и контролисање разговора, контролисање жртиног понашања и социјалних контаката, изолацију од пријатеља и породице, љубоморне сцене, понижавања жртве, посрамљивање и омаловажавање,¹²² окривљивање, манипулацију децом и омаловажавање жртве у родитељској улози, претње самоубиством, одузимање личних докумената, онемогућавање приступа новцу и другим добрима чиме се утиче на ментално и емотивно стање жртве. Специфичан облик психичког насиља је контролисање жртве праћењем односно ухођењем, где се понављано користи узнемиравање и застрашивање, као што је прогањање особе, појављивање на месту рада или становања, узнемиравајући позиви, писма и поруке и уништавање жртвине имовине. На жалост и поред ратификоване Истанбулске конвенције (члан 34)¹²³ прогањање још увек није уведено као посебно кривично дело, а као облик психичког насиља у пракси је тешко доказив.

Неки аутори сматрају да се у оквиру психичког насиља може као посебан облик издвојити *економско насиље*, које би подразумевало неједнаку доступност заједничким средствима, ускраћивање или контролисање приступа новцу, спречавање запошљавања или образовања и стручног напредовања, ускраћивање права на власништво имовине, уништавање имовине жртве (намештаја, гардеробе), присиљавање жртве да се одрекне власништва или да тражи власништво ког се одрекла/намерава да се одрекне, отуђење ствари без сагласности.

Многа истраживања су показала да се манифестације насилног понашања врло ретко јављају појединачно и једнократно, већ напротив удружено и у континуитету. Резултати истраживања у Војводини¹²⁴ су показали да су у најчешћој корелацији примењиване претње физичким насиљем и физичко насиље, што имплицира да су се те претње у највећој мери и остваривале. Такође, често су се јављале комбинације психичког насиља са физичким насиљем и претњама физичком насиљу. На целом узорку жене су највише биле изложене психичком насиљу (49.8%). Све су изјавиле да су се разни облици насиља понављали минимално десет пута, а њихови насилници су били њихови садашњи или бивши партнерни или мужеви, чиме су поновљени налази ранијих истраживања, да је породично насиље највише усмерено ка женама/партнеркама.

Према подацима СЗО, на узорку од 24 000 жена са територије десет држава, показало се да је најзаступљеније физичко насиље које се креће од 13% у Бангладешу, до 61% у Перуу. У Србији је физичко насиље било заступљено у комбинацији са сексуалним насиљем у 24%, а само сексуално насиље у 6%.¹²⁵

122 Вређање, псовање, исмевање, непрестано критиковање, понижавања, оптуживање.

123 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици „Службени Гласник Републике Србије – Међународни уговори”, бр. 12, (31. октобар 2013).

124 Опширније: Николић-Ристановић, В. (2010). Насиље у породици у Војводини. Покрајински секретаријат, за рад запошљавање и равноправност полова Нови Сад, стр. 27; 53.

125 World Health Organization (2005). WHO Multi-country study on Womens Health and Domestic Violence against Women; доступно: 25.12.2014. www.who.int/gender/violence/whomultycountry

Према истраживању Агенције Европске уније за заштиту фундаменталних права (European Union Agency for Fundamental Rights-FRA) објављеном 2014. године показало се да је 8% жена било жртва физичког и/или сексуалног насиља у току предходних годину дана од истраживања, тачније 13 милиона жена у Европској унији је било жртва физичког насиља, а 3,7 милиона жена, жртва сексуалног насиља.¹²⁶ Жене су биле најчешће старости од 18-29 година. Једна од 20 жена је била силована након 15. године живота од стране партнера или неке друге особе, док је 1,5 милиона тачније 0.8% жена старости од 18-74 године, силовано у последњих годину дана живота. Једна трећина жртва силовања (31%) су доживеле шест или више напада од својих партнера.¹²⁷

3.2. Врсте насиља у породици

Наведени облици насиља могу бити испољени према различитим лицима у оквиру породице. Наиме, већина аутора сматра да се према актерима који у њему учествују, насиље у породици дели на: партнерско насиље између интимних (брачних/ванбрачних/бивших/садашњих) партнера и трансгенерацијско насиље.

3.2.1. Трансгенерацијско насиље у породици

Трансгенерацијским насиљем већина присталица социолошких теорија објашњава узрок настанка насиља у породици. Појављује се кроз два облика:¹²⁸

1) насиље које чине деца (када одрасту) према старијима члановима своје породице и

2) насиље које је усмерено ка деци од стране одраслих.

У литератури је **насиље деце према старијим члановима породице** најмање истраживано, а у пракси ређе евидентирано. Може се рећи да је родитеље или старије сроднике срамота да пријављују своју децу или ако их пријаве најчешће не желе да подносе кривичне пријаве против њих или у поступку повлаче исказ и одустају од даљег учешћа у кривичном гоњењу. У прилог томе навешћемо само један од примера насиља које је вршио пунолетни син према мајци.¹²⁹ Мајка је први пут 2006. године поднела кривичну пријаву за насиље у породици против свог сина, да би у поступку пред тужиоцем повукла исказ. Током протеклих година је још неколико пута пријављивала сина, некада путем телефона а некада подношењем кривичне пријаве на записник. Некада је улагала и жалбе на изречене пресуде сину. За једно од дела које је учинио према мајци, син је 2008. године добио условну осуду на годину дана, а 2010. године казну од 5 месеци затвора. За нека дела поступак још није завршен. Из овога се може закључити да су жртве у сложенем односу са својим насилницима, да иако их повређују, оне понекад имају жељу да их штите, а некада у страху од њихове реакције их не пријављују и остају у циклусу насиља.

126 Violence against women an EU-wide survey (2014). European Union Agency for Fundamental Rights, p. 33.

127 Детаљније: Ibid., p. 41; p. 43.

128 Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). Виктимологија. Правни Факултет Универзитета у Београду, стр. 60.

129 Опширније о описаном примеру у: Марковић, С. (2014). Поступање полиције приликом спречавања насиља у породици на локалном подручју. У: Зборник радова: Насиље у Србији - узроци, облици, последице и друштвене реакције. Криминалистичко-полицијска академија Београд. Том 2, стр. 417-427;424.

Са друге стране, **насиље одраслих лица над малолетним лицима/децом** се може директно испољавати путем:¹³⁰

- а) занемаривања основних животних потреба детета;
- б) физичког насиља;
- в) психичког насиља и злостављања, емотивног злостављања;
- г) сексуалног злостављања.

Држава је дужна да предузме све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, физичког, сексуалног и емоционалног злостављања и сваке врсте експлоатације, као и да поштује, штити и унапређује права детета, а родитељ има право и обавезу да штити личност, права и интересе детета (члан 6. и члан 67. ПЗ).

а) *Занемаривање основних потреба малолетне деце* представља сва она чињења или нечињења којима се угрожава физички и емоционални развој детета. Основна права представљају права детета која се надовезују на право на живот и на правилан и неометан развој.¹³¹ Обавезе и дужности родитеља прописане су законом. ПЗ прописује садржину родитељског права¹³² која обухвата старање о детету, чување и подизање детета, васпитавање, образовање, заступање, издржавање и управљање и располагање имовином детета. Злоупотреба родитељског права је забрањена (члан 7. став 3. ПЗ), а када се иста идентификује од стране надлежних институција омогућава покретање судског поступка за лишавање родитељског права.¹³³

Практична искуства рада у социјалној заштити показују да од стране родитеља, дете може бити остављано само да се брине о себи, изложено глади, хладноћи, лошој хигијени, непредузимању лечења, недозвољавању редовних одлазака у школу, дозвољавању да конзумира алкохол, цигарете, да проси, да краде. Неретко поједини родитељи не знају да овакав начин поступања према детету није адекватан и да представља занемаривање. Оно може и најчешће траје дуже јер није лако уочљиво, те доводи до дуготрајнијих психичких, али и здравствених последица по дете. Само дете није у могућности да се избори са тим, не зна да то не треба да му се дешава, те се с тога и када може не обраћа за помоћ неком другом одраслом лицу. Приликом откривања оваквих случајева велику улогу имају људи из непосредног окружења породице и институције које на неки начин дођу у контакт са дететом, под условом да знају да препознају кршење права детета. Из тог разлога се може претпоставити да је тамна бројка ових случајева значајна.

Након откривања случајева занемаривања и злостављања малолетних лица Центар за социјални рад је дужан да поднесе пријаву и обавести надлежно јавно

130 Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). Виктимологија. *Op.cit.*, стр. 60.

131 Породични закон Републике Србије „Службени гласник РС” бр.18/2005“, Развој детета (члан 62. став 1).

Дете има право на обезбеђење најбољих могућих животних и здравствених услова за свој правилан и потпун развој.

132 *Ibid.*, члан 68-74. Садржина родитељског права.

133 Породични закон Републике Србије „Службени гласник РС” бр. 18/2005.

Потпуно лишење родитељског права. Члан 81. – (став 1) родитељ који злоупотребљава права или грубо занемарује дужности из садржине родитељског права може бити потпуно лишен родитељског права; (став 2) родитељ злоупотребљава права из садржине родитељског права: 1. ако физички, сексуално или емоционално злоставља дете; 2. ако изабљује дете силећи га на претерани рад или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом; 3. ако подстиче дете на вршење кривичних дела; 4. ако навикава дете на одавање рђавим склоностима; 5. ако на други начин злоупотребљава права из садржине родитељског права; (став 3) родитељ грубо занемарује дужности из садржине родитељског права: 1. ако је напустио дете; 2. ако се уопште не стара о детету са којим живи, итд.

тужилаштво у вези са сазнањима о понашању старатеља, родитеља или усвојиоца која су инкриминисана чланом 193. КЗ.¹³⁴ Став 1. овог члана се односи на грубо занемаривање дужности збрињавања и васпитавања малолетног лица о ком се стара, док став 2. обухвата злостављање малолетног лица, принуђавање на претеран рад или на рад који не одговара узрасту малолетног лица, принуђавање на просјачење, затим навођење на вршење других радњи које су штетне за развој малолетног лица, при чему родитељ, старатељ или усвојилац то чини из користољубља.

б) *Физичко насиље родитеља према деци* је видљивије, а у највећем броју случајева развија се из примене васпитног метода такозваног физичког кажњавања. Деца се могу физички злостављати претераном применом васпитног метода, у афекту или намерним повређивањем.¹³⁵

Сматра се да је физичко кажњавање¹³⁶ детета пре одраз потребе родитеља за емотивним пражњењем, него што је успешан поступак дисциплиновања детета. Међу ауторима постоје својеврсна неслагања да ли је свако физичко кажњавање, физичко злостављање детета? Они који заступају потврдан став, инсистирају на томе да се на такав начин нарушавају права детета, да се нарушава његов физички интегритет. Наравно, да је свака претерана употреба физичког кажњавања детета, злостављање и у томе се сви слажу.

Узроци појаве физичког насиља над децом су различити: неконтролисани агресивни импулси родитеља, преношења лично доживљеног васпитног модела, нежељеност детета, иритираност од стране детета, незнање како се адекватно васпитава дете, незадовољство дететом, жеља да дете нестане, смаatraње детета за претњу неким личним циљевима, кајање за његово постојање.

За потребе овог рада, а ослањајући се на учесталост јављања у пракси, навешћемо поједине примере како родитељ може физички да злоставља дете: ударци тупим предметима по свим деловима тела, од варјаче преко каиша до различитих каблова, гађање кућним предметима, ударање главе у зид, ударци песницом у пределу лица, носа, ока, ударци ногама и рукама по неким ткивима тела (стомак), затим по леђима, по глави, шутирање по ногама и рукама детета, гашење цигарета по телу, поливање врелом водом, закључавање у ормар, у собу, неуказивање помоћи услед повреда, итд. Последице ових дела врло често могу за крају последицу имати смрт детета, као најтежи облик насиља над децом.

г) Још тежи и специфичнији облик злостављања детета је *сексуално злостављање*. Оно се може извршити од стране једног или оба родитеља. Може се сматрати да је и онај родитељ који није директним поступцима сексуално злостављао дете, подједнако одговоран, ако је знао, јер није спречио другог родитеља у томе и заштитио дете, што му је обавеза. Ту је битно нагласити и постојање одговорности родитеља услед нечињења законом прописаних родитељских дужности. Сексуално злостављање се као облик насиља може јавити у било ком узрасту детета. У већем ризику од сексуалног злостављања или присиљавања на проституцију су деца женског пола и то почевши од периода пубертета,¹³⁷ што не значи да се сексуално злостављање не дешава и новорођенчадима и одојчадима.

Највећи проценат злостављане деце је на узрасту од 4 до 7 година (28%), док на каснијем узрасту од 8 до 11 и од 12 до 15 година, тај проценат незнатно опада

134 Кривични законик Републике Србије, Оп. cit., члан 193. „Запуштање и злостављање малолетног лица“.

135 Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). Виктимологија. Оп. cit., стр. 66.

136 Ibid, стр. 66.

137 Ibid, стр. 67.

на 22.5% , а најнижи проценат од 17% се јавља код деце на узрасту до 3 године, који и као такав није ни мало занемарљив.¹³⁸

Деца поред свог узраста и пола могу имати и одређене друге карактеристике које ће их предиспонирати да постану жртве ове врсте насиља: нежељено дете, дете из инцестуидне везе или плод силовања, дете оца ког мајка не подноси/мрзи, дете рођено у тешким економским условима, рођено након развода брака родитеља, дете са интелектуалним или физичким потешкоћама.

Поред свих узрока који доводе до злостављања деце од стране родитеља, фактор који повећава вероватноћу, да родитељи буду насилни према својој деци јесте то да су и сами у свом детињству претрпели злостављање или насиље.

Истраживање спроведено 2008. године у Лондону, показало је да су најчешће директне жртве насиља жене и деца. Деца су често посредне/индиректне жртве породичног насиља јер су присутна при вршењу насиља над партнером (родитељем) у око 3/4 случајева. Она деца која су била посредне или непосредне жртве насиља током одрастања у већем ризику су да и сами претрпе физичко, сексуално или емоционално насиље.¹³⁹ Некада и овакав индиректан вид насиља може да проузрокује далекосежније последице по дете које се огледају најчешће у променама у понашању. Распон последица може бити велик, од појачане раздражљивости, хиперактивности, поремећаја пажње и концентрације, преко аутоагресивности, ниског самопоштовања, депресије и повучености, до појачане агресивности, дијагностикованог поремећаја понашања, малолетничке делинквенције.

Резултати компаративне америчке националне студије¹⁴⁰ такође, потврђују да је скоро 40% деце било изложено насиљу два или више пута у току свог детињства, а свако десето дете је било очевидац насиља према неком члану породице. У оба случаја, деца, било да су директне или индиректне жртве насиља, имају већу вероватноћу да ће испољити агресивна понашања и у већем су ризику да учествују у криминалним активностима касније у животу понављајући насиље које су доживели као деца.

У Србији број деце жртава насиља расте. Тако је, од 2005. године број деце и омладине од 2275 порастао на 3321 у 2009. години, да би само у Градском центру за социјални рад у Београду у 2009. години, било евидентирано 865 деце жртава насиља у породици.¹⁴¹ Као изузетно вулнерабилном делу нашег друштва, деци и насиљу над њима, треба посветити посебну пажњу.

Међутим, узимајући у обзир више пута истакнуту чињеницу, да су жене најчешће жртве насиља у породици, сама по себи се намеће потреба да се овој врсти породичног насиља посвети посебна пажња..

138 Жегарац, Н. (2004). Деца која чекају. Save the children UK-Београдска канцеларија и Центар за права детета Београд, стр. 154.

139 Silvestri, Crowther-Dowey (2008), наведено према: Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). Виктимологија. Op.cit., стр. 60.

140 Berson, S. B., Hernon, J., Pearsall, B. (2012). Preventing Children's Exposure to Violence: The Defending Childhood Initiative violence. NIJ Journal/Issue no.270, June 2012, pp. 26-29.

141 Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима „Службени гласник Републике Србије“ бр. 021/2011. Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, стр. 19. Табела. Преглед броја деце и омладине жртава насиља у породици које је евидентирао центар за социјални рад.

3.2.2. Партнерско насиље

Поред трансгенерацијског насиља, друга врста насиља у породици је *партнерско насиље*. Партнерско насиље се може јавити између садашњих и бивших партнера, брачних супружника, ванбрачних партнера, а жртве могу бити и мушкарци и жене.

Светска здравствена организација под појмом насиље међу партнерима у емотивној вези подразумева свако понашање у емотивној вези које се састоји у физичкој, сексуалној или психолошкој повреди једног од тих чланова од стране другог.¹⁴²

3.2.2.1. Партнерско насиље над женама

Као облик Родно засновано насиље у највећем обиму погађа жене и представља доминантан вид њихове дискриминације од стране мушкараца. За велики проценат жена, породица и дом су место патње и несигурности, а односи са блиским особама извор угрожавања интегритета, здравља, самопоуздања и елементарне физичке сигурности, уместо заштите и сигурности. Последице претрпљеног насиља се одражавају на многе сегменте живота жртава - становање, здравље, образовање и слободу жртава да живе своје животе без страха и на начин на који то желе.

Према подацима СЗО из 2013. године у спроведеном истраживању у земљама Африке, Азије, Америке и Европе, просечан проценат жена које су доживеле физичко или сексуално насиље је 35,6%, а у највећем броју случајева учиниоци су били њихови брачни или љубавни партнери. Највише су биле изложене жене старости од 35-44 године. Трећина жена које су икада биле у интимном партнерском односу у њему је доживело физичко или сексуално насиље.¹⁴³

Истраживања показују да физичко насиље често прати психолошко злостављање. Од 613 анкетираних жена у Јапану које су биле жртве злостављања, 57% су претрпеле сва три облика. Мање од 10% њих је трпело физичко насиље. Ипак, подаци из 48 држава широм света показују да је између 10% и 69% жена било најмање једном жртва физичког напада свог партнера. Највећи број жена у току године буде више пута мета физичког злостављања од стране свог партнера. Просечан број физичких напада у току године које претрпи једна жена према спроведеним истраживањима у Енглеској јесте седам пута, а у Америци, према националној студији из 1996. године, три пута.¹⁴⁴

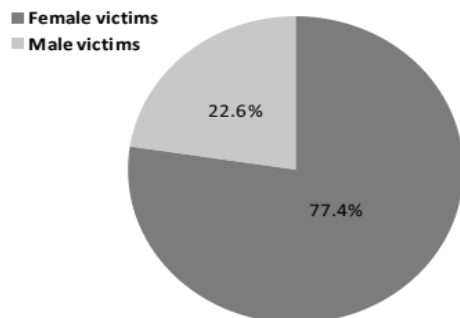
У великом броју држава, према извештају СЗО, интимно партнерско насиље је велики узрок убиства жена од стране њихових интимних партнера (*Слика 6*).¹⁴⁵ Проценат убијених жена је три пута већи у односу на проценат мушкараца.

142 World Health Organization (2002). World report violence and health, p. 89.

143 C. Garcia-Moreno, Ch.Pallitto (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, World Health Organization, Geneva. pp. 19-20, доступно: 20.11.2014. <http://apps.who.int/iris/bitstream>.

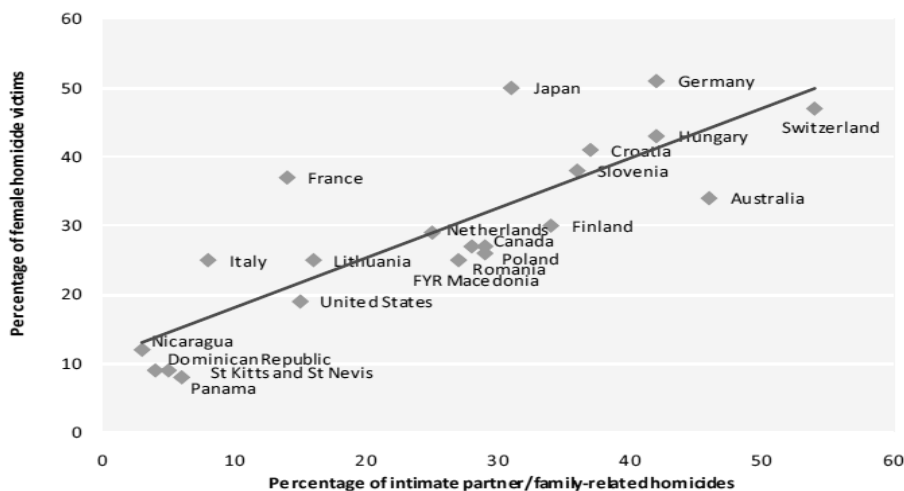
144 World Health Organization (2002). World report violence and health, p. 89.

145 Global study on homicide.Trends, contexts, data (2011). United Nation Office on drugs and crime (UNODOC); p. 57.

Слика 6. Проценат жртава убистава од стране њихових партнера или бивших партнера према полу у земљама Европе у 2008. години.¹⁴⁶

Међутим, када разматрамо појаву убистава жена од стране својих партнера у односу на припадност одређеној држави можемо констатовати да је у 2009. години, највећи проценат тачније, највећи удео породичних убистава у укупном броју убистава био у Немачкој, Швајцарској и то зато што је улични криминал заузимао врло мали удео у укупном броју убистава. На супротном крају, у државама где улични криминал и убиства повезана са њим заузимају велики удео у укупном броју убистава, убиства жена од стране партнера заузимају значајно мање учешће у укупном броју убистава (Доминиканска Република, Панама), (Слика7).¹⁴⁷

Слика 7. Проценат жена жртава интимних партнерских убистава у 2009. години.¹⁴⁸

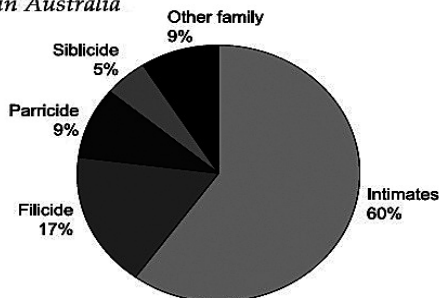
¹⁴⁶ Ibid., p.58. према: UNECEF Statistical Division Database.

¹⁴⁷ Global study on homicide.Trends, contexts, data (2011). Op.cit., p. 58.

¹⁴⁸ Global study on homicide.Trends, contexts, data (2011). Op.cit., p. 59, према: UN- CTS and national police data.

У 13-огодишњој анализи Аустралијског Института за криминологију, просечно је евидентирано око 77 убиства интимног партнера сваке године. Од тога у 75% су убијене жене од стране мушкараца, а у 20% су убијени мушкарци од стране жена (Слика 8). Једна четвртина убиства се десила између бивших, раздвојених или разведених партнера, а од тога жене су убијене у 84%. Нешто већи проценат убијених се десио у кохабитацији (34%) у односу на убиства брачних партнера (33%).¹⁴⁹

Figure 1: Distribution of family homicides in Australia

Source: Australian Institute of Criminology, National Homicide Monitoring Program, 1989–90 to 2001–02 [computer file]

Слика 8. Дистрибуција породичних убиства у Аустралији на основу анализе Аустралијског института за криминологију.

Када говоримо о подручју Европске уније према подацима Директората Европске комисије, прва асоцијација коју Европљани имају на насиље над женама је сексуално насиље и то силовање, сексуални напади и узнемиравања (60%) и насиље у блиским емотивним односима (57%). Само 37% Европљана тада мисли на емотивно и психичко насиље, а 24% на трговину људима. Карактеристично је да насиље над женама у 22% асоцира на узнемиравање, прогањање и праћење уз коришћење интернета.¹⁵⁰ На основу ових ставова испитаника, можемо извести један генерални закључак, да сексуално насиље и насиље у интимним партнерским односима заузимају значајно место у насиљу које је усмерено према женама.

Према подацима Мреже „Жене против насиља”,¹⁵¹ у Србији је током 2010. године убијено 26 жена, 2011. године 29, а током 2012. године 32 жене. Број жена над којима се насиље завршило летално се повећавао из године у годину, па је тако у току 2013. године убијено 49, а 2014. године 27 жена. Само у првој половини 2015. године на територији Србије је убијено 28 жена у породичном насиљу.

149 Moulos, J., Rushfort, C. (2003). Family Homicide in Australia. Australian Institute of Criminology. Trends & issues in crime and criminal justice. No. 255, p. 2. Детаљнији статистички подаци: pp. 2-3.

150 Шире: Special Barometer 428. Gender Equality Report. (2015). European Commission, Directorate - General for Justice and Consumers and coordinated by Directorate - General for Communication. European Union, p. 86.

Подаци су добијени испитивањем 27.801 особа у земљама чланицама Европске уније у периоду новембар – децембар 2014. године.

151 Мрежа „Жене против насиља“ је коалиција специјалистичких невладиних организација које пружају индивидуалну подршку женама и мењају друштвени контекст ради смањења насиља над женама у Србији. Извор: Саопштење: Фемицид, доступно: www.zeneprotivnasilja.net; www.blc.porodica; доступно 22.12.2014.

Истраживањем на територији Војводине током 2009. године, показало се да је свака четврта жена доживела физичко насиље бар једном у животу, а око 9% жена је доживело сексуално насиље. Када је у питању психолошко насиље доживела га је свака друга жена (50%), а бар неку врсту насиља у животу претрпело преко 56% жена. Психичко злостављање је најраспрострањенији облик насиља, иза њега следе физичко, потом економско и на крају сексуално насиље.¹⁵²

Када је у питању територија Београда и централне Србије, истраживањем којим се вршило мапирање и распрострањеност насиља над женама 2010. године, дошло се до података да су 37,5% жена преживеле насиље у последњих годину дана живота. У највећем проценту је било заступљено психичко насиље (31,8%), затим физичко (10,1%), док је посебно издвојено економско насиље (11,4%) које се сврстава у домен психичког насиља. Значајно је да су жене током свог живота у 54,2% случајева доживеле неки облик насиља.¹⁵³

Међународни акти су одавно препознали овај облик криминалног понашања као облик кршења основних људских права и дискриминације. *Декларација Уједињених нација о елиминацији насиља над женама* из 1993. године, (UN Declaration on the Elimination of Violence against Women) дефинише: „насиље над женама као испољавање историјски неједнаких односа друштвене моћи између мушкараца и жена, који доводе до доминације и дискриминације над женама од стране мушкараца и до спречавања потпуног напретка жена. Насиље над женама је облик кршења људских права и један од основних друштвених механизма којима се жене присиљавају да буду у подређеној позицији у односу на мушкарце. Насиље над женама је препрека у постизању једнакости, развоју и миру.”¹⁵⁴ Овим документима су конкретизоване акције које свака држава треба да предузме ради спречавања насиља у породици и насиља над женама.

Европски Парламент је 2012. године издао Директиве (Directive 2012/29) које треба да се имплементирају у национално законодавство држава чланица Европске уније са циљем успостављања минималних правних стандарда, подршке и заштите жртава криминала. Директиве су подељене у шест тематских целина: генералне законске одредбе, одредбе о информацијама и подршци, учешће у кривичним поступцима, заштита жртава и индивидуална процена да ли постоји потреба за посебним мерама заштите, остале законске одредбе и завршне одредбе. Главни циљ Директива је да се према жртвиним потребама односи на индивидуалан начин, на основу индивидуалне процене уз њено учешће у постављању циљева и омогућавању права на информације, подршку, заштиту и процедурална права. Посебна пажња је посвећена жртвама кривичног дела насиља у породици, прецизније насиља над женама. Велика важност је посвећена учешћу жртве у кривичном процесу. Њена формална улога у националном систему мора бити одређена приступом који садржи имплементирана права из Директива. Основни циљ је да се изврши комбиновање легислативе, администрације и практичних мера које треба увести у позитивну праксу помоћи и подршке жртвама. Национална законодавства треба да изврше усклађивање

152 Детаљније: Николић-Ристановић, В. (2010). Насиље у породици у Војводини, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова Нови Сад, стр. 25–26.

153 Бабовић, М., Гинић, К., Вуковић, О. (2010). Мапирање породичног насиља према женама у Централној Србији. Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике Београд, стр. 48.

154 Декларација УН о елиминацији насиља над женама, Резолуција Генералне скупштине УН 48/104 од 20.12.1993; Пекиншка декларација-Платформа за акцију, пар.118, Четврте светске УН конференције о женама, Пекинг, 1995; Резолуција 54/134 Генералне скупштине УН 1999. (усвојен Међународни дан борбе против насиља над женама).

и координацију између министарства правде, министарства унутрашњих послова, полиције и јавног тужилаштва, судова, министарства за једнакост, не-дискриминацију, здравље и социјалну заштиту.¹⁵⁵

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, дефинише насиље над женама као „кршење људских права и облик дискриминације над женама, а оно представља сва дела родно заснованог насиља која доводе до или могу да доведу до: физичке, сексуалне, психичке, односно, финансијске повреде или патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности било у приватном животу“, (члан 3).

Родно засновано насиље¹⁵⁶ представља употребу било ког облика насиља (физичког, психичког, сексуалног) над неком особом јер она има другарчије родне улоге и најчешће је супротног (женског) пола. Због тога се родно засновано насиље најчешће и изједначава са мушким насиљем над женама.¹⁵⁷

Своје корене насиље над женама има у патријархалном поретку друштва, а одржавање патријархата и начина социјализације мушких родних улога, даје легитимност доминацији мушкараца над другима,¹⁵⁸ над женама, а као метод успостављања и одржавања те доминације, користи се насиље. Патријархат и родну основу насиља над женама најбоље објашњавају феминистичке теорије, по којима је сврха и циљ истог, контрола жене и моћ над њом од стране мушкарца, уз подржавање друштва, социјализације и институција, кроз своје предрасуде и ставове.

Предрасуде имају за циљ да одрже и учврсте доминацију мушкараца над женама. Све то потиче од дубоко уврежених традиционалних уверења, да је жена та која је у подређеном положају у односу на мушкарца и да је због тога дужна да трпи разне облике дискриминације и насиље. Традиција, обичаји, култура и патријархално васпитање још увек су дубоко укореењени на нашим просторима и представљају разлоге што је насиље и даље у неким местима сасвим „нормална“ појава.

Овакви ставови одржавају полне стереотипе и другачија социјална очекивања од мушкараца и жена, и подупиру неједнако учешће полова у приватној и јавној сфери друштвеног живота, неједнаку расподелу моћи и неједнако вредновање људских квалитета, односно неједнакост полних варијетета људске врсте.¹⁵⁹

155 DG Justice Guidance Document related with implemetation Directive 2012/29/EU of the European Parliament and the Council of 25, October 2012, establishing minimum standards on the rights, suport and protection of victims of crime. European Commission, 2013, p. 4.

Нека од права жртве која треба посебно да се штите су: право на жалбу, право да добије информације о свом случају, право на превод и тумачење, право да приступи сервисима за помоћ и подршку, право да презентује доказе, право да не настави учешће у кривичном гоњењу, право на ресторативну заштиту, право на накнаду штете, право на повраћај имовине и др. (шире о правима жртава у истом документу).

156 Родно засновано насиље се најчешће јавља од стране мушкараца услед усвојених родних улога мушкараца и жена. Мушкарци су јачи и снажнији, своју моћ демонстрирају силом и то им је дозвољено, а жене су васпитаване да трпе и буду слабије, нежне и брижне, али не и да се бране или узврате истом мером.

157 Спасојевић, А. (2014). Последице насиља над женама и секундарна виктимизација. У: Зборник радова: Насиље у Србији - узроци, облици, последице и друштвене реакције. Том 2, Криминалистичко-полицијска академија Београд, стр. 444.

158 Спасић, Д., Радовановић, И. (2012). Насиље као криминолошки феномен-теоријски оквир. Наука-безбедност-полиција, стр. 137-149, стр. 148.

159 Симеуновић-Патић, Б. (2014). Фактори и последице насиља над женама у породици и у партнерском односу, у: Симеуновић-Патић, Б., Коларић, Д., Кесић, Т., Ђурђевић, З. (2014). Интегрисани одговор на насиље над женама у Србији, Приручник. Криминалистичко-полицијска академија Београд, стр. 3.

Најчешћи родни стереотипи и предрасуде које се везују за оправдавање насилног понашања су:¹⁶⁰

- „Жена је крива за насиље које јој се дешава.“ Предрасуда је заснована на нетачној претпоставци да је жена заслужила да се према њој тако понаша, својим понашањем је довела до тога, „да се другачије понашала не би је тукао“.

- „Жена насиље провоцира и изазива својим понашањем.“ Предрасуда која се користи за окривљавање жртве, а са циљем објашњења и оправдавања силовања или сексуалних напада на жене.

- „Жене су мазохисткиње и бирају насилне партнере. То што остаје са насилником значи да јој се такав однос свиђа.“ Жене не бирају насилнике за своје партнере, ако и остају у таквом односу, остају из других разлога, а тај разлог није јер им се свиђа насиље. Жртве од насиља немају никакву добит и нико не воли да буде тучен, малтретиран или злостављан.

- „Жена увек може да напусти насилника и тад ће насиље сигурно престати.“ Веровање које се заснива на нетачној претпоставци да жена може да контролише насиље које јој се дешава, чиме се елиминише одговорност насилника. Већина истраживања потврђује да се летални исход насиља над женом десио након напуштања насилника.

- „Насиље је последица губљења контроле или напада беса.“ Ова тврдња има за циљ да оправда насилика и умањи његову одговорност, јер није могао да се контролише и то се десило је било нешто јаче од њега. Насиље није јаче од личности, оно је понашање које је продукт избора особе, оно је намерно и свесно.

- „Деци је потребан отац, иако је насилан према њиховој мајци, он може да буде добар отац, а жена треба да остане са њим зарад добробити своје деце.“ Деци јесте потребан отац, али отац који злоставља мајку деце, оставља индиректне штетне последице на децу, било да су присутна или не догађајима насиља. Деца осећају последице партнерског насиља, јер мајка након тих ситуација често није способна да се адекватно посвети потребама деце, јер мобилише снаге да сама преживи. Ова деца су у већем ризику да буду занемарена, да дође до тешкоћа у њиховом емотивном, психолошком или социјалном развоју, или да и сама пренесу модел насиља трансгенерацијским преносом и учењем по моделу.

Често, жене нису способне да препознају да им се насиље дешава, мисле да је то нормално понашање између супружника и ово уверење одржавају све до оног момента док им неко не скрене пажњу на то или доживе неки екстремни вид насиља са којим не могу да се изборе.

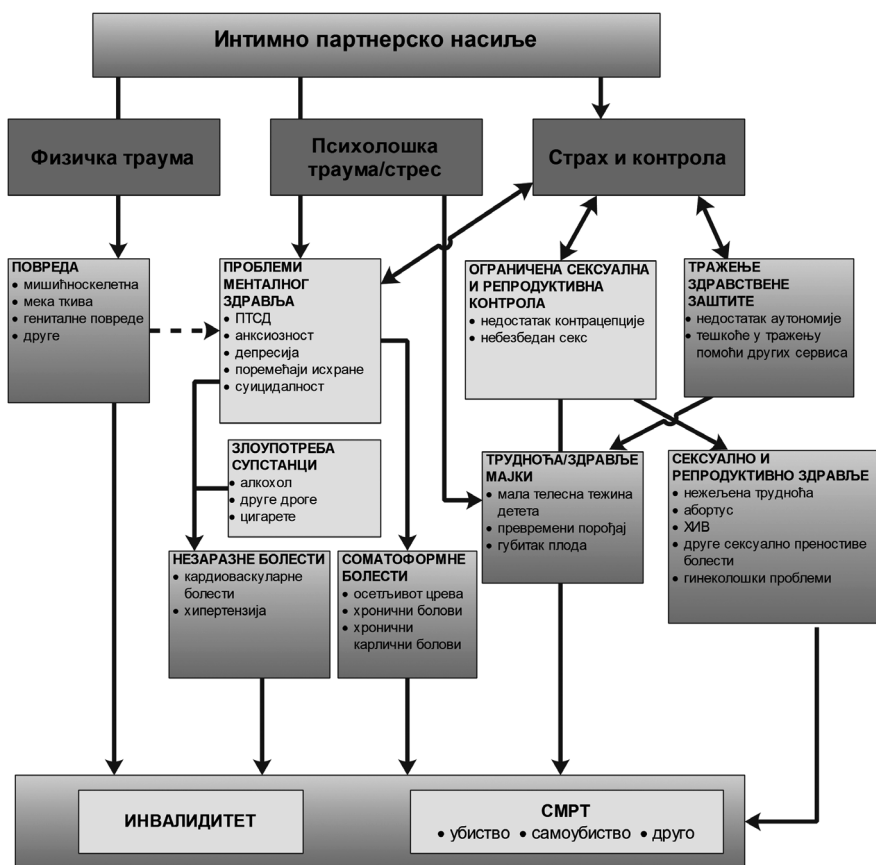
Искуства из праксе показују да се насиље над женама, осим основних облика, може испољити и:

- напуштањем жене на опасним местима;
- одбијањем да помогне када је жена болесна, трудна или повређена;
- избацивањем из куће и/или закључавањем у кућу;
- избацивањем из кола у току пута;
- третирањем жене као сексуални објекат;
- испољавањем љубоморе и окривљавањем за умишљене љубавне афере;
- критиком сексуалности, вређањем погрдним сексуалним именима;
- инсистирањем на моногамном односу од жене, при чему исто не важи и за њега;
- присиљавањем на сексуални однос са другим особама;

160 Предрасуде су цитиране према: Приручник за рад са женама са траумом мушког насиља. (2008). Аутономни женски центар Београд, стр. 104-108.

- константном критиком и омаловажавањем жени блиских особа;
- одбијањем да остварује социјалне контакте заједно са женом;
- изазивањем осећања кривице код жене зато што не проводи све време само са њим;
- одбијањем да се брине о деци када жена одлази негде;
- коришћењем виђења са децом као могућност за малтретирање жене;
- називањем жене лошим родитељем или окривљавањем за свој затвор и казну пред децом;
- искључивим доношењем свих финансијске и других одлука;
- изненадним позивима или доласком на посао да провери да ли је жена добро, све под изговором да брине за њу;
- контролом кретања, одвожењем жене где год јој је потребно, под изговором „да се она сама не мучи да вози или не излаже ризику“, итд.

Листа је неисцрпна и увек се може појавити неки нови облик насилног понашања и техника контроле.

Слика 9. Могући здравствени ефекти/последиче интимног партнерског насиља.

Насилна понашања интимног партнера на жртву остављају не само тренутне већ далекосежне последице. СЗО је у својим проценама ефеката интимног партнерског насиља издвојила три најзначајнија: физичка траума, психолошка траума/стрес и страх и контрола. Дејством ова три главна механизма може доћи до различитих исхода по здравље жене, тачније овакво дејство насиља може повећати тенденцију ка одређеној врсти ризичног понашања жртве. Наиме, сматра се да проблеми менталног здравља и злоупотреба супстанци могу настати као последица дејства било ког од ова три механизма, а ова понашања ће повратно повећати ризик жртве за неки од претпостављених исхода (**Слика 9**).¹⁶¹ Као крајњи исход може се јавити инвалидитет или смртни исход, било у виду убиства или самоубиства.

Када и препознамо елементе насилног понашања према жртви, нужно је да увидимо и динамику насиља, како би боље разумели и боље схватили шта је жртва доживела.

4. ДИНАМИКА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Анализирајући факторе који доприносе испољавању насиља у породици, врсте и њихове појавне облике, увиђа се комплексност овог кривичног дела и уочавају се знаке његових карактеристика и специфичности.

Насиље у породици се први пут може јавити кроз теже препознатљиве облике, а временом оно може постати све теже, а њене последице све озбиљније. Насилници у почетку могу користити **стратегије и технике контроле** које имају за циљ одржавање насиља и манифестацију контроле и моћи. У већини случајева те стратегије се могу огледати у следећем:

- контрола комуникације са пријатељима, родбином и околином, а која се од стране насилника правда његовом неизмерном љубави и сталном потребом да партнерка буде уз њега, односно у кући, да је увек ту када му треба;
- спречавање остваривања радног односа, правдањем да жртва не треба да се мучи и да ће он зарадити довољно за све што треба;
- дозвољавање да остварује приходе, али не и да располаже својим новцем (уместо ње новцем управља он);
- контрола начина облачења, физичког изгледа, коришћења шминке, услуга фризера и слично, уз насилничково објашњење „ти си мени и без свега тога лепа“;
- понекад сцене љубоморног понашања, које насилник објашњава провокацијама од стране жртве, а жртва његово понашање правда објашњењем доказа љубави;
- након тога се наставља, повременим омаловажавањима, псовкама, вређањима;
- у одређеном тренутку долази до појаве неког окидача, који даје насилнику моћ да из дотадашњег понашања пређе у повређивање жртваиног физичког и/или сексуалног интегритета.

Битно је нагласити да ово није нужан пут развоја насиља. Некада се после одређеног низа година заједничког живота, прво може десити физичко насиље високог интензитета, а у неким случајевима не мора доћи никада до физичког насиља, али психичко насиље може бити присутно свакодневно дуги низ година.

161 World Health Organization (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, pp. 7-8. Слика 9, прилагођена према: Figure 1. Pathways and health effects on intimate partner violence.

„Точак насиља“ представља сликовит приказ могућих облика насилних аката и контролишућих техника које насилник може користити (Слика 10). Он је резултат рада феминистичких активисткиња које су желеле да покажу на које још начине мушкарци користе своју моћ над женама, а створен у оквиру пројекта Дулут модела координисане интервенције.¹⁶² Централни део слике представља основни и крајњи циљ насилника. Спољашњи круг су облици физичког и сексуалног насиља, док се у унутрашњем кругу налазе тактике које насилник примењује ради остварења предходно поменутог циља.

Слика 10. Точак насиља - моћ и контрола у партнерском односу.¹⁶³

162 Дулут модел (The Domestic Abuse Intervention Project) је сложен програм координисане интервенције локалне заједнице у случајевима породичног насиља, који је створен и назван по граду Дулут у Минесоти, САД.

163 Аутономни Женски Центар (2009). Интерни материјал за едукације и обуку стручњака у раду са насиљем над женама. Београд. Адаптирано према: Pence & Paymar (1986).

Тактике су :

- претње и принуда;
- застрашивање;
- психолошко и емоционално злостављање;
- изолација;
- умањивање, порицање и окривљавање;
- манипулација децом;
- економско злостављање;
- коришћење мушких привилегија.

Точак моћи и контроле је корисно средство за стручњаке који се баве заштитом жртава насиља у породици, али посебно је значајан и за жртве које на њему могу да препознају шта су преживеле и тада можда, по први пут, постану свесне да то што су трпеле представља насиље у породици.

Насиље над женама има своју динамику испољавања коју је међу првима, Леонор Вокер¹⁶⁴ (Leonor Walker) описала као цикличну. **Циклус насиља** представља начин одвијања фаза кроз које пролази жртва у свом односу са насилником. (Слика 11).

Слика 11. Циклус насиља.

У *првој фази* долази до раста нетрпељивости и тензије која не мора бити условљена неким посебним разлогом, већ је нужен насилников доживљај растуће тензије и осећај да друга особа не ради нешто како он мисли да треба. Затим, се у датом тренутку појави окидач који доводи до *појаве насиља* одређене врсте и наступају различите повреде и последице по жртву. Након насиља, насилник изражава своје кајање за учињено, преклиње жртву да му опрости, обећава да се то никада више неће поновити, убеђује жену да је и она сама допринела таквом његовом реаговању, обећава да ће се променити.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Walker, L. (1979). The battered Women, New York, Harper Perennial.

¹⁶⁵ Ibid.

Насилниково понашање има само једну функцију у том моменту, а то је успостављање поновне контроле над жртвом. Тада жртва у највећем броју случајева, остаје са насилником и верује у његове речи и у његову промену. Од тада наступа такозвани *период „меденог месеца“* у ком се насилник труди да све ради што би жртва желела, да промени своје понашање, да је убеди да поверује да је заиста тако како јој је обећао, купује поклоне, бива пажљив према њој или деци, испуњава обавезе које до тада није. Жртва тада још више почиње да верује у све то и постаје сигурна да није погрешила што му је пружила још једну шансу и то све до следећег насилног акта. А сваки наредни насилни акт се по правилу јавља са све више изненађења и са све интензивнијим облицима насиља. Након тога, ако жртва не напусти насилника, поново улази у исти описани циклус.

Жене пролазе кроз три фазе реаговања након доживљеног насиља. Прва је *фаза удараца*, када жртва одговара на напад. Одговор жртве ће зависити од тежине насиља и физичких повреда, перцепције претње по живот, њене старости, личности, стања менталног здравља и животног искуства. У *другој фази, отргнућа жртве*, жртва покушава да се носи са преживљеним насиљем. Може имати различите емоције: тугу, бес, самосажалење, страх, кривицу, порицање, емоционално одвајање. Трећа, *фаза реорганизације живота*, је превазилажење насилног акта. При томе, то не значи да жртва више неће мислити о насиљу, њеним примарним и секундарним последицама. Уколико не прође све три фазе, жртва може остати у некој од њих и тада јој је за опоравак потребна професионална помоћ.¹⁶⁶

Насилник има мотив да врати и задржи жртву у својој близини, да му буде доступна када му је потребна и зато ће он урадити готово све да то постигне. Насупрот њему, жена мисли да сав труд насилника произилази из његове љубави и жеље за њом, жеље да остану заједно и имају „нормалне“ партнерске односе.

Пракса показује да жена у току партнерског односа, најчешће више пута проживљава циклус насиља, надајући се да ће престати. У великом броју случајева, уобичајено да жена пре него што коначно напусти насилника, покушава више пута да оде од њега у зависности од утицаја различитих фактора. Када дођемо до тог сазнања, у пракси се обично појави предрасуда да је жена сама крива што јој се насиље дешава и да она то сама и изазива и трпи зато што хоће. Међутим, чињеница је да жене нису мазохисткиње и да бирају партнере, а не насилнике. Имајући у виду да жртве настављају да живе са својим насилницима, често и више година, могу се чути и неразумљива, етички неприхватљива питања: „Шта си до сада чекала, зашто га ниси оставила када се насиље први пут догодило?“ Одговор на таква питања није једноставан, јер жртва има много разлога за остајање у насилном партнерском односу. Међу основним разлозима је патријархална историја која је стварана хиљадама година у назад, а која је довела до тога да жена годинама трпи насиље и можда никада не изађе из њега.

Неки од најчешћих разлога због којих жена не напушта партнера и остаје у циклусу насиља су:¹⁶⁷

- болест;
- економска зависност од партнера;
- емоционална везаност и љубав према партнеру;
- одсуство подршке најближих;

166 Цитирано према: Wallace, N. (2007). *Victimology. Legal, psychological and Social Perspectives* у: Turvey, B.E., Petherich, W. (2009). *Forensic victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*. Academic Press Elsevier, pp. 233-234.

167 Приручник за рад са женама са траумом мушког насиља (2008). Аутономни женски центар Београд, стр. 109-113.

- одсуство шире социјалне подршке;
- постојање малолетне деце;
- осећање стида, срамоте;
- осећање кривице;
- ниско самопоштовање, самоокривљавање, осећање беспомоћности;
- страх од осуде и неразумевања околине;
- нада да је насиље привремено и да ће се насилник променити;
- веровање насилнику;
- потпуна контрола и изолација жене;
- необавештеност о својим правима;
- неповерење у институције и систем;
- страх од насилног партнера и ескалације насиља;
- страх за свој живот и живот својих ближњих.

Страх од насилног партнера и његове реакције на одлуку жртве да прекине партнерски однос, по правилу сасвим је утемељен. Истраживања широм света конзистентно показују да највећа опасност за жену да претрпи физички напад, па чак и да буде убијена, наступа онда када показује намеру да напусти или заиста напусти насилника.¹⁶⁸

Субјективан осећај пасивног субјекта (жртве) кривичног дела насиља у породици је веома важан, с обзиром на то да угрожавање спокојства, телесног интегритета и душевног стања подразумева наступање конкретне опасности у односу на пасивног субјекта (жртву). Тако да суд у сваком конкретном случају, али и јавни тужилац, када одлучује да ли ће кривично дело гонити, тачније, када цени да ли постоји кривично дело, мора проценити да ли је са становишта конкретног лица као потенцијалног пасивног субјекта, у питању радња која је проузроковала релевантну последицу.¹⁶⁹

Често се поставља питање зашто жене остају у таквом односу, чак и када виде шта им се дешава? Осим наведених разлога који увек кумулативно делују, може се говорити и о карактеристикама саме жртве. Наиме, ове особе када већ уђу у круг насиља имају неке карактеристике које их чине вулнерабилним за постанак жртве. Вулнерабилност у овом случају представља све оне чиниоце које доприносе да особа постане жртва насиља, а које је разликују од других. Жртве врло често имају одређене карактеристике личности, висок праг толеранције на насиље, некритичност, инертност и пасивност. Неретко су у свом детињству искусиле злостављање или су биле сведоци насиља, злоупотребавају алкохол или психоактивне супстанце као одрасла лица.

У објашњењу разлога ненапуштања насилног односа, Леонор Вокер је искористила првобитну Селигманову (Seligman, M.) **теорију научене беспомоћности** и као концепт применила на објашњење трпљења хроничног дуготрајног злостављања жена и њеном пасивном држању у том односу. Теорија говори о константном излагању неугодностима и пасивном прихватању истих, без покушаја избегавања. Сматра се да је овакво понашање резултат учења, којим особа прихвата да не може да успостави контролу над ситуацијом услед предходно понављаних и преживљених болних или неугодних искустава.¹⁷⁰ Жртва више

168 Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б. (2011). Виктимологија. Op.cit., стр. 65.

169 Стојановић, З. (2006). Коментар Кривичног законика. Службени гласник, Београд, стр. 474.

170 Walker, L. (1979). The battered Women, New York, Harper Perennial, p. 65.

пута преживљава патњу и некада из објективних разлога не може да изађе из ње. Да би преживела она развија овај механизам преживљавања и психолошке одбране. Почиње да верује да јој нема помоћи, те одустаје од покушаја да оде, чак и онда када се таква могућност реално укаже. Остаје и постепено себи одузима моћ да изађе из ситуације, да покуша да нешто промени.

Леонор Вокер нешто касније, 1984. године, додаје објашњење карактеристика жртве. Жртва је пасивна, статична и депресивна, а у томе је одржава уверење у безизлазност ситуације и осећање кривице и беспомоћности. Она верује да је насиље њена кривица, нема способност да одговорност пребаци на насилника, боји се за свој живот и живот своје деце и има ирационално уверење да је насилник увек присутан и да све зна.¹⁷¹

Како је већина жена прошла кроз процес социјализације родних улога, могуће је да је већина усвојила оно чиме су учене у детињству. Али, поставља се питање, шта разликује једну од друге, ону која ће себи дозволити да остане беспомоћна у насилном односу и оне која неће? Одговор може бити у индивидуалним разликама међу женама и њиховим карактеристикама личности. Различити културолошки, образовни, социјални, економски и други фактори ће свакако имати удела у формирању карактеристика личности и понашању жена. Међутим, неке ће имати мањи или већи степен толеранције на насиље, мање или више поштовати мушке привилегије, неке ће покушати да успоставе однос равноправности, да се боре за заштиту својих права и да пријаве насилника.

Може се рећи, да у контексту доказивања кривичног дела насиља у породици и поступању службеника, разумевање динамике насиља има веома битну улогу. Наиме, познавањем и разумевањем динамике насиља, моћи ће да се разуме разлог одустанка жртве од кривичног гоњења. С обзиром на присутну дужину кривичног поступка, кључни моменат за насилника је време. Време које прође од пријаве насиља до сведочења жртве је време које насилник користи за лажно приказивање кајања, убеђивање и фазу меденог месеца. Тада жртва најчешће мења или повлачи свој исказ, ускраћује помоћ за даљи поступак, јер се помирила са насилником, до чега је дошло услед кумулативног дејства различитих фактора, понашања насилника али и других фактора, међу којима су посебно битни фактори средине и неизвесне будућности.

Са друге стране како се циклус насиља понавља тако се понављају пријаве и број одустанака жртве од поступка, а насилник пролази некажњено и рецидивира у свом насилном понашању. Доказивања насиља је тада, најчешће, услед погрешне филозофије доказивања, врло неизвесно, а често и неуспешно.

171 Цитирано према : Turvey, B.E., Petherich, W. (2009). *Forensic victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*. Academic Press Elsevier, p. 241.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364-787.34(497.11)
364.64:343.62(497.11)
343.54/.55(497.11)

СПАСОЈЕВИЋ, Александра, 1984-

Насиље у породици : мултисекторска сарадња и поступак доказивања / Александра Спасојевић. - Београд : Номос, 2015 (Краљево : Graficolor). - XVI, 249 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија: стр. 239-249. - Abstract: Violence Against Women. - Регистар.

ISBN 978-86-81781-92-0

а) Жртве насиља - Заштита - Србија б) Породично насиље - Сузбијање - Србија

COBISS.SR-ID 218070540